

aan Bureau Woordvoering
Kabinetsformatie
t.a.v. Dhr. Wijers en dhr. Buma
Informatie
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

contactpersoon [redacted]
telefoon [redacted]
email [redacted]
postadres Postbus 20301
2500 EH Den Haag
bezoekadres Koningskade 4
2596 AA Den Haag
ons kenmerk [redacted]
uw kenmerk n/a

Datum 13 november 2025
Betreft **Advies over toekomstbestendig migratiebeleid**

Geachte heren Wijers en Buma,

De Adviesraad Migratie wil graag zijn visie en recente adviezen onder uw aandacht brengen. Het is van groot belang dat het aanstaande kabinet migratiebeleid ontwikkelt dat zowel toekomstbestendig als stevig verankerd is in de samenleving. Dit vraagt om een einde aan crisisaanpak en kortetermijnmaatregelen in het asielbeleid. De focus moet liggen op de uitvoering van het Europese Pact, migratiepartnerschappen en asielopvang als structurele maatschappelijke opgave. Daarnaast is een kordate aanpak nodig in het arbeidsmigratiebeleid om misstanden aan te pakken, en voor grip op arbeidsmigratie van buiten de EU is nieuw beleid nodig dat goed uitpakt voor de *hele* samenleving.

Grip op arbeidsmigratie door brede welvaart en aanpak flexibilisering

Arbeidsmigratie is een groot component van de migratie naar Nederland. De misstanden waar arbeidsmigranten mee te maken hebben zijn al lange tijd bekend. Nieuw onderzoek of een nieuwe commissie zijn niet nodig. Wat wel nodig is, is het aanpakken van de te grote flexibilisering van de arbeidsmarkt. Sluit bijvoorbeeld flexibele arbeidsovereenkomsten uit in sectoren waar veel misstanden voorkomen. En versterk daarnaast de rechtspositie van arbeidsmigranten door de wettelijke ketenaansprakelijkheid uit te breiden naar alle arbeidsomstandigheden. [zie ons advies 'Geen derderangsburgers', 2024]

Immigratie van buiten Europa zal steeds belangrijker worden. Een land als Polen vergrijst sneller dan Nederland. Om hier meer grip op te krijgen dient Nederland te kiezen voor beleid dat niet alleen draait om economische groei, maar ook om brede welvaart. Daarbij wordt rekening gehouden met de maatschappelijke kosten en baten van migratie. Wij stellen daarom voor ons huidige arbeidsmigratiebeleid te herzien en een brede welvaartstoets in te voeren, waarmee de bijdrage van arbeidsmigranten aan onze samenleving wordt getoetst. Dit kan de huidige Wet arbeid vreemdelingen en de kennismigrantenregeling vervangen. Zo'n toets maakt het mogelijk om meer gerichte arbeidsmigratie aan te trekken van buiten Europa voor werk dat maatschappelijke waarde heeft, zoals in de zorg of de energietransitie. [zie ons advies 'Afgewogen arbeidsmigratie', 2024]

Robuust en realistisch asielbeleid

Het EU Asiel- en migratiepact dat in juni 2026 in werking treedt biedt kansen. De uitvoering in de asielketen staat al langer onder druk. Daarom moet de komende jaren prioriteit worden gegeven aan de invoering van het pact en het versnellen en verbeteren van asielprocedures. Ook door partnerschappen met landen buiten de EU kan migratie beter gereguleerd worden. De Adviesraad Migratie en de Adviesraad Internationale Vraagstukken bereiden hierover een advies voor. Bij partnerschappen moet gewerkt worden aan rechtmatigheid, wederzijdse voordelen en effectiviteit. Bovendien is het verstandig om hierin ook arbeid- en studiemigratie op te nemen. [zie ons advies 'Zorgvuldig arbeidsmarktbeleid', 2022]

Asielopvang en spreiding: een maatschappelijke opgave

De opvang van asielzoekers moet georganiseerd worden als een reguliere maatschappelijke opgave, en niet als een voortdurende crisis. De Spreidingswet, die zorgt voor een evenwichtige verdeling van asielzoekers over het land, speelt daarin een belangrijke rol. Dat geldt ook voor heldere afspraken over de verdeling van opvangplekken en een realistische begroting op basis van een minimum aantal plekken ('ijzeren voorraad'). Om draagvlak te bevorderen, moeten burgers tijdig worden betrokken bij de vraag *hoe* de opvang lokaal georganiseerd kan worden. [zie ons advies 'Asielopvang als maatschappelijke opgave', met de Raad voor het Openbaar Bestuur, 2025]

Oekraïense ontheemden: perspectief bieden

De situatie van Oekraïense ontheemden verdient meer aandacht. Deze groep verkeert in permanente onzekerheid over hun verblijfsrecht. Als het niet lukt om via EU-afspraken zekerheid te bieden, moet er gewerkt worden aan een nationale oplossing om hen perspectief te bieden, óók na 2030. [zie onze signalering 'De prijs van tijdelijkheid. Perspectief voor Oekraïense ontheemden in Nederland', 2023]

Investeren in samenleven en optimaal benutten van talenten van migranten

Nederland is een migratiesamenleving. Dat vraagt om blijvende inspanningen, zowel van migranten als van de ontvangende samenleving. Het is nodig om ontmoetingen meer te faciliteren en te investeren in kwalitatief goed taalonderwijs voor alle nieuwkomers, inclusief arbeidsmigranten. Dat komt nu onvoldoende van de grond. Er is ook meer beleidsaandacht nodig voor het benutten van talenten van migranten die al in Nederland zijn. Er is momenteel een onbenut arbeidspotentieel van ongeveer 330.000 migranten, bijna driekwart van alle openstaande vacatures. Als asielmigranten, gezinsmigranten en Oekraïense ontheemden meer zouden kunnen werken, levert dat brede maatschappelijke winst op. Dit vereist echter investeringen in taalonderwijs, erkenning van buitenlandse diploma's en de doorstroming van arbeidsmigranten naar passend werk. [zie onze analyse 'Talenten benutten: het onbenutte arbeidspotentieel van migranten', 2025]

Nederland heeft behoefte aan een duurzame visie op migratie. Dit betekent investeren in integratie, arbeidsmigratie en asielopvang op een manier die robuust en breed gedragen is. Wij wensen u deze informatieronde veel wijsheid en succes, en zijn graag bereid nadere toelichting te geven.

Met vriendelijke groet,

Monique Kremer
voorzitter

Evelien van Roenburg
secretaris-directeur

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Adviesraad Migratie

Kenmerk: 202500063

Den Haag, 17 november 2025

Geachte [REDACTED]

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

[REDACTED]
Hoogachtend,

[REDACTED]
Sybrand Buma
Informatieur
[REDACTED]

202500066

Centraal Orgaan opvang asielzoekers

Formatie

November 2025

Speelveld, feiten, cijfers

Opvang staat onder druk

- Druk op opvanglocaties: bezetting al lang rond de 100%
- Te weinig reguliere opvanglocaties: afhankelijk van noodopvang en tijdelijke gemeentelijke opvang
- Teveel statushouders in de opvang (1/3), waaronder tussen de 8000 en 9000 nareizigers
- Arbeidspotentieel wordt onvoldoende benut
- Overlast en psychische problemen kleine groep heeft negatieve invloed op draagvlak
- Landelijke politiek en protest in gemeenten

78.442 mensen recht op opvang

**Bewoners in
reguliere COA-
opvang**

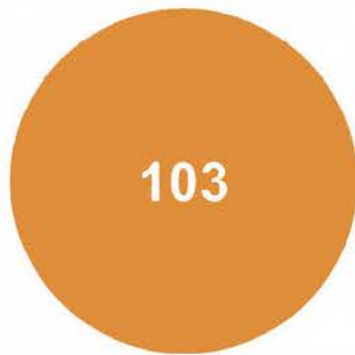
**Bewoners in
COA-
noodopvang**

**Asielzoekers buiten
de COA-opvang**

Peildatum: november 2025

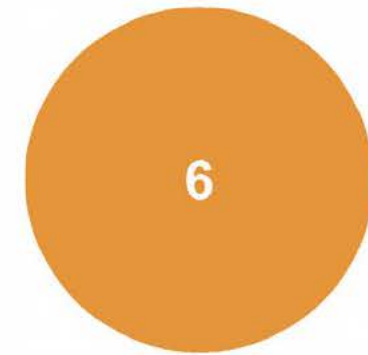
318 opvanglocaties bij het COA

Reguliere opvang

Noodopvang

**Locaties met
tijdelijke uitbreiding**

Noodopvang

- Tijdelijk - opbouwen en afbreken
- Verplaatsen mannen, vrouwen en kinderen
- Weinig tijd voor informeren omwonenden
- Leefomstandigheden beneden kwaliteitsstandaarden
- Minder mogelijkheden voor begeleiding en participatie
- Invloed op leefbaarheid en veiligheid

Kosten

- Kosten noodopvang 2-3 keer zo hoog als van reguliere opvang
- Besparingspotentieel asielkosten Rijksbegroting tenminste € 1 miljard per jaar

Gemiddelde kosten per geregistreerde bewoner 2024

Gemiddelde kosten per bewoner 2024

Totaal kosten 2024 (miljoen):	€ 3.491
Gemiddeld aantal bewoners:	68.868
Gemiddelde kosten per bewoner:	€ 50.700

Reguliere opvang, gemiddelde kosten per bewoner 2024

Totaal kosten 2024 (miljoen):	€ 1.027
Gemiddeld aantal bewoners:	33.609
Gemiddelde kosten per bewoner:	€ 30.500

Noodopvang, gemiddelde kosten per bewoner 2024

Totaal kosten 2024 (miljoen):	€ 2.464
Gemiddeld aantal bewoners:	35.259
Gemiddelde kosten per bewoner:	€ 69.900

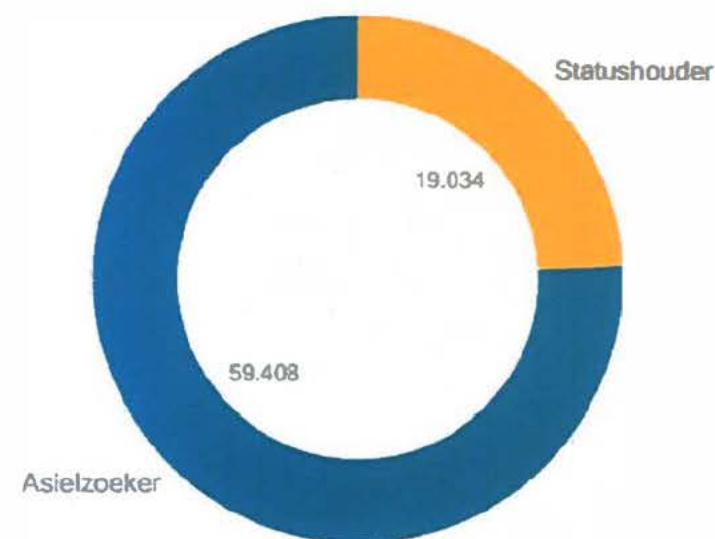
Hoe is dit gekomen?

- Afschalen van locaties en personeel in het verleden
- Noodgedwongen sluitingen van noodopvanglocaties
- Mensen moeten veel te lang in de opvang verblijven:
 - Achterstanden bij de IND
 - Uitstroom stopt: tekort aan huisvesting voor statushouders

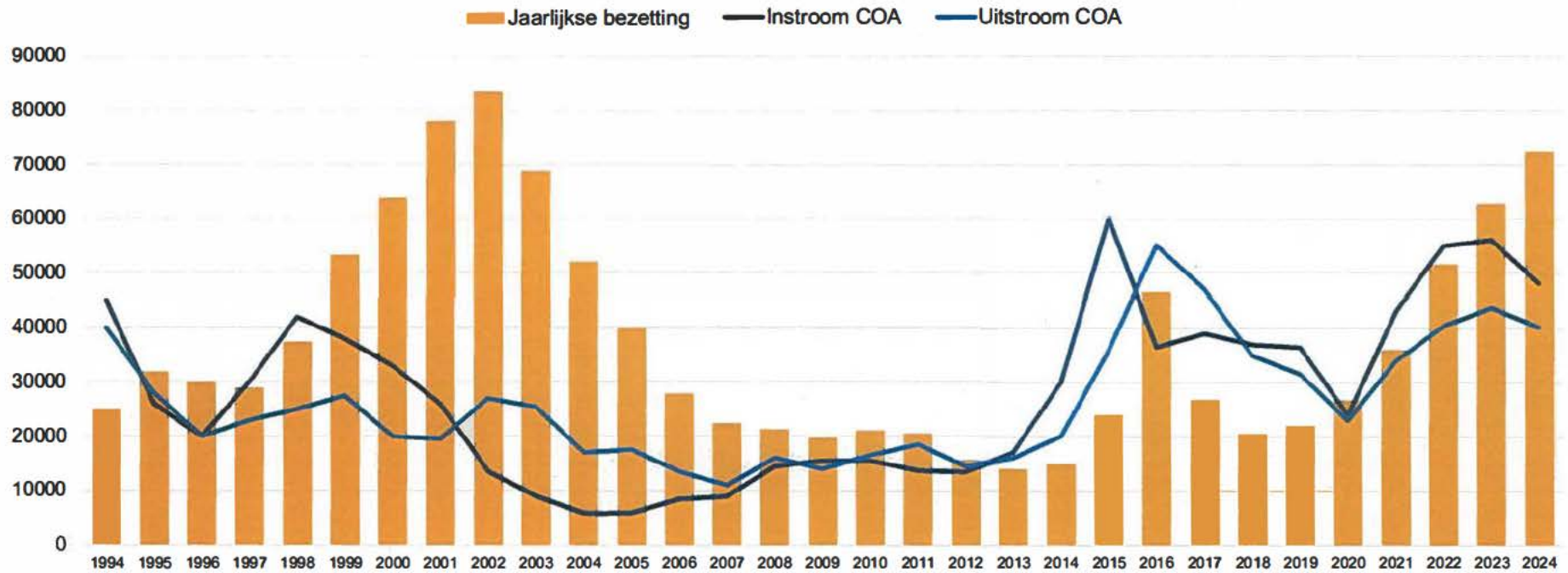

Oorzaak capaciteitsprobleem: uitstroom

- Statushouders blijven te lang in onze opvang vanwege krapte op de woningmarkt en houden plekken 'bezet'
- Met betere uitstroom minder afhankelijk van noodopvang
- Zorgen over voornemens:
 - Afschaffen taakstelling gemeenten huisvesting statushouders
 - Verbod op voorrang huisvesting statushouders

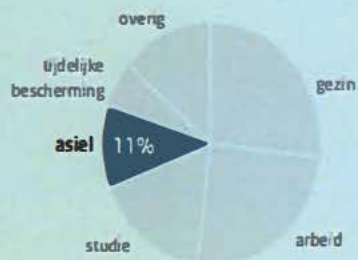
Asielopvang door de jaren

Peildatum: januari 2025

AANDEEL ASIEL VAN MIGRATIE IN NEDERLAND

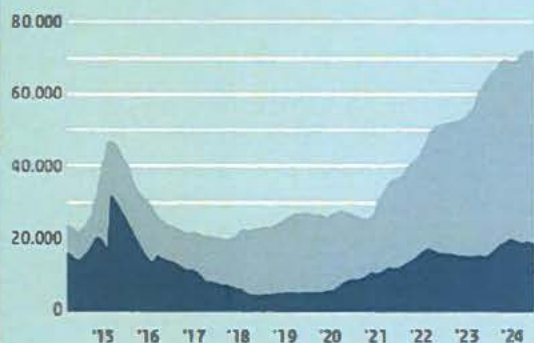
CBS | gemiddelde 2013-2022

OPVANG IN NEDERLAND

CBS

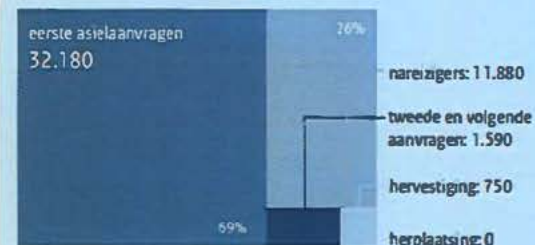
72.510 bewoners op 31 december 2024, waarvan 26% vergunninghouders

ASIELINSTROOM IN NEDERLAND

IND | 2024

46.400 asielaanvragen

Nationaliteit

(aantal eerste asielaanvragen)

In 2024 werd een derde (36%) van het totale aantal eerste asielaanvragen door Syriërs ingediend.

Amv

(aantal eerste asielaanvragen)

3.940 eerste asielaanvragen door amv, waarvan 50% door Syniërs.

KETENBREED VERTREK

21.690 personen vertrokken, waarvan 54% aantoonbaar

VERTREK UIT CASELOAD DTenV

11.730 personen vertrokken, waarvan 51% aantoonbaar

► Top 3 nationaliteiten aantoonbaar vertrek via DTenV:

1. Algerijnse
2. Syrische
3. Marokkaanse

► 53% van het zelfstandig vertrek via IOM of NGO's

Schets van de toekomst

Het COA in 2029

Stabiele opvang

- Spreiding door het land
- Stabiele financiering
- Draagvlak
- Langjarige samenwerking
- Weinig vermalzingen

Veilige opvang

- Geen COA-opvang bij psychische en verslavingsproblematiek
- Intensieve begeleiding bij onbegrepen gedrag
- Geen COA-opvang bij terugkerende overlast
- Veiligheidsaanpak

- Mix van grote en kleine locaties
- Opvang van alleenstaande minderjarigen
- Met of zonder COA
- Vaste en mobiele teams

Maatwerk in asielopvang

- Azc's voor versnide procedures
- Digitalisering van processen
- Opvang los van de asielprocedure
- Statushouders sneller uit de opvang

Kort verblijf bij het COA

- Waarde voor de omgeving
- Energiezuinig en circulair
- Flexibel en schaalbaar
- Slimme technologie

Azc's van de toekomst

- Stimme koppeling met regio's
- Meer taallessen en snel aan het werk
- Overal Meedoelbases
- Arbeidsbegeleiding

Participeren vanaf de eerste dag

Stabiele opvang

- Stabiele financiering (structureel 1,4 miljard per jaar om 41.000 plekken aan te houden)
- Financiering nodig om 70.000 reguliere plekken realiseren om noodopvang af te bouwen. De 29.000 plekken (70.000 minus 41.000) kunnen daarna omgezet worden in huisvesting voor andere doelgroepen.
- Uitvoering Spreidingswet: voor voldoende, langjarige plekken en evenredige verdeling over het land ten behoeve van integratie en participatie

Uitstroom

- Ruimte voor woningbouwcorporaties en gemeenten om woningen te splitsen of statushouders woningen te laten delen.
- Investerings in extra (flexibele) woonruimte in gemeenten
- Behoud van de ruimte voor gemeenten om voorrang te verlenen aan statushouders bij sociale huur en behoud van taakstelling gemeenten om statushouders te huisvesten.

Grenzen aan de opvang

- Stabiele opvanglocaties en zinvolle dagbesteding, zoals scholing en werk, zorgen in preventieve zin voor minder overlast op locaties.
- Extra begeleiding voor potentiële overlastgevers: preventie en vroegtijdige aanpak overlast.
- Beter equiperen van COA- en DJI-medewerkers in de Verscherpte Toezichtlocaties (VTL) en Handhavings- en Toezichtslocatie (HTL) van het COA.
- Meer zorginstellingen, zoals Veldzicht, die gespecialiseerd zijn in transculturele psychiatrie en verslavingszorg.
- Snelle en adequate opvolging binnen de strafrechtketen, bijvoorbeeld wanneer medewerkers aangifte doen onder de regeling Veilige Publieke Taak.
- Strafbare feiten zo snel mogelijk behandelen, bijvoorbeeld door de toepassing van snelrecht.

Benut het arbeidspotentieel

- Een landelijke, vaste begeleidingsstructuur met het COA, UWV, gemeenten en uitzendbureaus om asielzoekers goed aan het werk te krijgen en houden.
- Uitbreiding van de Meedoenbalies bij het COA door financiering van de Meedoenbalies op alle reguliere locaties.
- Uitbreiding van (vroeg) taallessen voor kansrijke asielzoekers.

INBRENG FORMATIE - CENTRAAL ORGAAN OPVANG ASIELZOEKERS

WAT IS ER AAN DE HAND?

De afgelopen jaren is duidelijk geworden dat het bestaande systeem van asielopvang niet meer volstaat. Bewoners blijven veel te lang in onze opvang door opgelopen proceduretijden en het gebrek aan huisvesting voor statushouders in gemeenten. Daardoor zijn meer opvangplekken nodig en zijn het COA en gemeenten voortdurend afhankelijk van peperdure, tijdelijke noodopvang van minder kwaliteit, zoals hotels, hallen en paviljoens. Bijna de helft van de mensen verblijft daar. En zij moeten door gedwongen sluitingen vaak van plek naar plek verhuizen. Er zijn elke dag noodgrepen nodig om te zorgen dat niemand buiten hoeft te slapen en ook op onze reguliere locaties is de bezetting veel te hoog. De onrust, de lange wachttijden bij de IND en de omstandigheden in de noodopvang, zijn schadelijk voor onze bewoners, die vaak al veel ellende hebben meegemaakt en waarvan een groot deel kind is. Het staat snelle participatie in de weg, zet de leefbaarheid op locaties onder druk, zorgt voor onveilige situaties en vraagt veel van onze betrokken medewerkers. Het steeds openen en sluiten van deze tijdelijke locaties zorgt bovendien voor maatschappelijke onrust met afnemend draagvlak voor asielopvang tot gevolg. De manier waarop we nu asielzoekers opvangen is onhoudbaar en onbetaalbaar. Er zijn vandaag nog keuzes nodig van de politiek. Om ervoor te zorgen dat het COA zijn wettelijke taak goed kan uitvoeren en asielzoekers menswaardig kan opvangen en begeleiden.

TOEKOMSTVISIE

We zijn dringend toe aan stabiele asielopvang. Stabiel betekent dat er over heel Nederland verspreid voldoende, kwalitatieve opvanglocaties zijn. Ongeacht de schommelingen in de bezetting. De opvanglocaties passen bij de schaal van de omgeving, van klein tot groot, en zijn voor andere groepen inzetbaar als er minder asielopvang nodig is. Stabiliteit betekent ook dat de opvang meerdere jaren in een gemeente blijft, waardoor er weinig onrust is en de lokale samenleving en economie profiteert. En kinderen kunnen naar school en krijgen de zorg die nodig is. Bij stabiele opvang benutten we het arbeidspotentieel van onze bewoners maximaal, omdat er voldoende mogelijkheden zijn om de taal te leren, te werken en vrijwilligerswerk te doen. Daardoor zijn we in Nederland minder afhankelijk van arbeidsmigranten. Onze bewoners verhuizen zo min mogelijk. Zodra duidelijk is dat ze in Nederland mogen blijven, gaan ze snel naar de regio waar hun toekomst ligt. En als dat niet zo is, verlaten ze spoedig de reguliere opvang.

WAT IS ER NODIG?

Zorg voor stabiele opvang met stabiele financiering

Een stabiel opvanglandschap is voor iedereen beter. Voor gemeenten, omwonenden, asielzoekers, werknemers in de asielketen, de belastingbetaler en het Rijk. Het zorgt voor meer rust, kwaliteit in de opvang, veiligheid op en rondom locaties, beheersing van de kosten en regelmaat voor de Rijksbegroting. Nederland moet het dan wel structureel anders regelen. Stabiele opvang vraagt om een meerjarige, toereikende en voorspelbare financiering. En om een evenredige verdeling van opvanglocaties over het land op basis van de Spreidingswet, die in uitvoering is en zijn vruchten goed begint af te werpen. Met stabiele financiering kan het COA locaties aanhouden, ook als we tijdelijk minder mensen hoeven op te vangen. Het COA kan daarmee beter inspelen op de steeds veranderende aantallen bewoners. Die continuïteit is ook waardevol voor de samenleving. Als er minder plekken voor asielzoekers nodig zijn, kunnen die bijvoorbeeld ingezet worden voor andere mensen die tijdelijk een woning zoeken. Het COA houdt hier al rekening mee bij de bouw van nieuwe locaties, zodat deze snel om te zetten zijn naar bijvoorbeeld sociale huurwoningen.

Oplossingsrichtingen

- De afspraken in de Voorjaarsnota 2023 om te komen tot een stabiele financiering van het COA moeten een blijvend onderdeel worden in de Rijksbegroting. Deze afspraken gaan uit van 41.000 vaste opvangplekken, die we met deze manier van financieren kunnen behouden. Ook bij schommelingen in de bezetting. Dat is op lange termijn goedkoper. Daarvoor is jaarlijks een bedrag van 1,4 miljard nodig op de Rijksbegroting.

- De bezetting bij het COA zal de komende jaren hoog blijven volgens de prognoses van het Ministerie van A&M (MPP), ook bij een forse daling van de instroom. Om noodopvang af te kunnen bouwen, is de komende jaren financiering nodig voor 70.000 reguliere plekken. De 29.000 plekken (70.000 minus 41.000) kunnen daarna omgezet worden in huisvesting voor andere doelgroepen.

Zorg voor een snelle overgang van statushouders naar gemeenten

Op dit moment verblijven er ongeveer 19.000 statushouders in de asielopvang die huisvesting in een gemeente moeten krijgen. Zij kunnen door het gebrek aan woonruimte nog niet integreren en houden plekken 'bezet' die bedoeld zijn voor asielzoekers. We kunnen momenteel zo'n 766 miljoen euro per jaar op de Rijksbegroting besparen als alle statushouders binnen 14 weken zouden overgaan naar gemeenten. Dat geld kan Nederland beter besteden om de problemen op de woningmarkt voor iedereen op te lossen of te investeren in andere domeinen.

Oplossingsrichtingen

- Meer plek op de woningmarkt door woningcorporaties en gemeenten ruimte te geven om woningen te splitsen of statushouders woningen te laten delen.
- Investeren in extra (flexibele) woonruimte in gemeenten, zodat gemeenten statushouders na 14 weken kunnen huisvesten. Ook het COA kan hier aan bijdragen door de bouw van flexibele opvanglocaties.
- Behoud van de ruimte voor gemeenten om voorrang te verlenen aan de huisvesting van statushouders bij sociale huur en de taakstelling van gemeenten om statushouders te huisvesten.

Stel grenzen aan de opvang bij specifieke gedrags- en/of zorgproblematiek

Een rustige leefomgeving is belangrijk voor iedereen. Daarom wil het COA dat het op en rond de opvanglocaties veilig is. Preventie door een goede begeleiding en inzet van dagbesteding is daarbij cruciaal. En incidenten en overlastgevend gedrag pakken we stevig aan. Er is een kleine groep asielzoekers die de leefbaarheid en veiligheid in de asielopvang zo onder druk zet, dat er andere oplossingen nodig zijn. Dat gaat over asielzoekers met structureel problematisch gedrag en asielzoekers die bijvoorbeeld psychiatrische zorg nodig hebben. Daar liggen vaak persoonlijke problemen aan ten grondslag, zoals trauma's door wat ze hebben meegemaakt, verslavingen, angsten en depressies. COA-medewerkers hebben geen taak, opleiding of bevoegdheid om noodzakelijke zorg hierin te bieden of te handhaven op de wet.

Oplossingsrichtingen

- **Preventief:** Stabiele opvanglocaties en zinvolle dagbesteding, zoals scholing en werk, zorgen in preventieve zin voor minder overlast op locaties. Net zoals extra begeleiding voor degenen die dat nodig hebben.
- Meer zorginstellingen, zoals Veldzicht, die gespecialiseerd zijn in transculturele psychiatrie en verslavingszorg en die deze specifieke groep asielzoekers kunnen opvangen en begeleiden.
- Snelle en adequate opvolging binnen de strafrechtketen, bijvoorbeeld wanneer medewerkers aangifte doen onder de regeling Veilige Publieke Taak.
- Strafbare feiten zo snel mogelijk behandelen, bijvoorbeeld door de toepassing van snelrecht, zodat duidelijk is dat onacceptabel gedrag niet wordt geaccepteerd.

Benut het arbeidspotentieel van de mensen die er al zijn

Als Nederland asielzoekers meer kansen geeft om te werken en deel te nemen aan de samenleving, helpt dat iedereen. Asielzoekers leren sneller Nederlands, bouwen vertrouwen op, dragen financieel bij aan de opvang en worden financieel onafhankelijk. Ook zorgt het voor een betere leefbaarheid op locaties. Bovendien heeft Nederland in veel sectoren een tekort aan werknemers, wat de inzet van al het in Nederland aanwezige arbeidspotentieel noodzakelijk maakt. De talenten en vaardigheden van mensen die er al zijn, asielzoekers en statushouders, kunnen helpen om daar een bijdrage aan te leveren. Hierdoor is ook minder arbeidsmigratie nodig.

Oplossingsrichtingen

- Een landelijke, vaste begeleidingsstructuur met het COA, UWV, gemeenten en uitzendbureaus om asielzoekers goed aan het werk te krijgen en houden. Om de toeleiding van asielzoekers naar betaald werk ook voor de toekomst te borgen, is nodig dat deze taak wettelijk wordt vastgelegd.
- Uitbreiding van de Meedoenbalies bij het COA, waar partners asielzoekers kunnen bemiddelen naar (vrijwilligers)werk en activiteiten in de gemeenschap. Dat kan door financiering van de Meedoenbalies op alle reguliere locaties. Deze Meedoenbalies hebben hun effectiviteit bewezen en groot draagvlak bij al onze partners.
- Uitbreiding van (vroeg) taallessen voor kansrijke asielzoekers.

Tweede Kamer der Staten-Generaal
T.a.v. Bureau Woordvoering Kabinetsformatie
Dhr. S. van Haersma Buma
Postbus
2500 EA Den Haag

Datum
17 November 2025

Plaats
Amsterdam

Onderwerp
Informatie
Mobiliteitsector

Geachte heer Van Haersma Buma,

Wij schrijven u naar aanleiding van uw benoeming door de Tweede Kamer tot informateur voor het opstellen van een inhoudelijke en ambitieuze agenda op enkele grote vraagstukken. Een van de onderwerpen is "het creëren van ruimte voor economische groei en verbetering van het investerings- en vestigingsklimaat met onder meer een aanpak voor energiezekerheid en klimaatbeleid", een thema dat Koninklijke RAI Vereniging nauw aan het hart gaat. Specifiek het realiseren van innovatie in de maakindustrie en een ambitieus klimaatbeleid voor mobiliteit. Uit de verkiezingsprogramma's van D66 en CDA volgen een aantal thema's die wij van groot belang vinden, en welke we graag hier willen benadrukken. Wij verzoeken u vriendelijk deze punten mee te nemen in de op te stellen agenda.

Sleuteltechnologieën in industrie- en innovatiebeleid

De Nederlandse mobiliteitsindustrie is een strategische groeisector die Nederland koppelt aan de Europese innovatietop op het gebied van (recycling van) batterijen, voertuigsoftware, autonoom rijden (fotonica toepassingen) en emissievrije aandrijflijnen. Deze sleuteltechnologieën zijn essentieel voor onze welvaart, strategische autonomie en klimaatdoelen.

Nederland speelt een toonaangevende rol in de mondiale en Europese mobiliteitsindustrie. We zijn een belangrijke toeleverancier voor grote voertuigfabrikanten, ruim 30% van de zware bedrijfswagens die in Europa rijden rollen in ons land van de band, we hebben diepgaande kennis van batterijtechnologie, voertuigsoftware en autonoom rijden en de Nederlandse fiets en e-bikes veroveren de wereld. De mobiliteitssector in Nederland biedt werkgelegenheid aan 185.000 werknemers (55% direct, 45% indirect), heeft een omzet van € 49,6 miljard en bestaat uit 1.500 bedrijven. Daarmee is de Nederlandse mobiliteitsindustrie een economische speler van formaat waar we trots op kunnen zijn.

Het programma van het CDA benadrukt het belang van de circulaire economie, dat van D66 de sleuteltechnologieën. Beide passen wat ons betreft bij een passage over "het creëren van economische ruimte". We hebben daarbij behoefte aan een samenhangend industrie- en innovatiebeleid onderbouwd met voldoende middelen. Bedrijven ervaren nu nog versnippering tussen ministeries, onduidelijke aanspreekpunten en beperkte middelen voor lange termijn innovatie. RAI Vereniging roept daarom op tot een **nieuwe nationale industrie- en innovatieagenda** binnen het Ministerie van Economische Zaken—gericht op sleutelsectoren zoals mobiliteit, energie en hightech. Concreet vragen wij het nieuwe kabinet om:

- **Een nationaal aanspreekpunt voor de automotive/mobiliteits en truck-industrie** bij EZ, dat beleid, innovatie uitvoering structureel verbindt met het bedrijfsleven;
- **Een publiek-privaat innovatieprogramma voor sleuteltechnologieën (in mobiliteit)**, naar voorbeeld van het voormalige Nationaal Groeifonds, met meerjarige financiering en los van de politiek, met focus op (recycling van) batterijen, voertuigsoftware en systeemintegratie;
- **Versnelling van de laadinfrastructuur op logistieke corridors**, zodat Nederland koploper blijft in zero-emissie zwaar vervoer en Europese logistieke netwerken;
- **Een wetgevend kader voor de commerciële introductie van autonome voertuigen**, met een uitwerking van verschillende onderdelen zoals aanpakelijkheid en verzekeringseisen bij het toelatingsproces

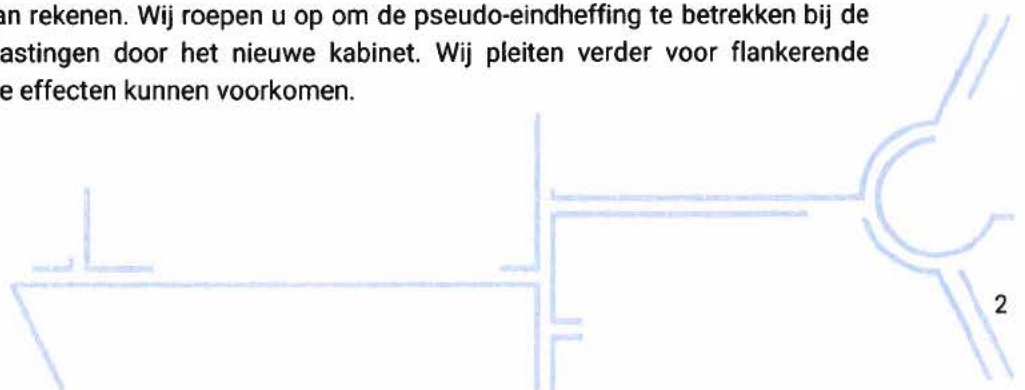
Stabiel en voorspelbaar autobelastingenbeleid is cruciaal

Het "creëren van economische ruimte" heeft voor RAI Vereniging een belangrijke link met het beleid met betrekking tot autobelastingen. RAI Vereniging pleit in dit kader voor een stabiel en voorspelbaar autobelastingenbeleid. Dit moet bedrijven en consumenten in staat stellen verantwoorde investeringen te doen die bijdragen aan de verduurzaming van het wagenpark. Voer specifieke maatregelen in die de transitie naar een duurzamer wagenpark ondersteunen en tegelijkertijd de betaalbaarheid van mobiliteit waarborgen. Alleen bij stabiel en voorspelbaar autobelastingenbeleid voor de lange termijn kunnen investeringsbeslissingen op een verantwoorde wijze worden genomen.

RAI Vereniging pleit voor de implementatie van een systeem van **Betalen naar Gebruik**, ook wel rekeningrijden genoemd. Een essentieel onderdeel van dit systeem is de milieucomponent in de tarieven. Dit is een effectievere aanpak dan een vlak tarief, omdat het de verkoop van schone en zuinige voertuigen stimuleert. Dit draagt weer bij aan de realiseren van de CO2-doelstellingen. Wij zijn blij om in beide programma's een voorstel voor Betalen naar Gebruik terug te lezen. Sterker nog, dit komt terug in verschillende vormen in verschillende programma's, ook van andere partijen naast D66 en CDA. Het is van maatschappelijk belang om te komen tot een breed gedragen variant die de komende jaren geïmplementeerd kan worden.

Een systeem van Betalen naar Gebruik hoort onderdeel te zijn van een breder stabiel en voorspelbaar autobelastingenbeleid. Dit moet bedrijven en consumenten in staat stellen verantwoorde investeringen te doen die bijdragen aan de verduurzaming van het wagenpark. RAI Vereniging heeft een voorstel gemaakt voor de belastingen over de periode 2026 tot en met 2029. Dit plan vindt u in de bijlage.

In het Belastingplan 2026 stelt het demissionaire kabinet een **pseudo-eindheffing** voor op de **zakelijke markt**. De pseudo-eindheffing is een voorgestelde nieuwe belasting voor werkgevers die vanaf 2027 een *brandstofauto* van de zaak (benzine, diesel, hybride) aan een werknemer ter beschikking stellen voor privégebruik. Zonder flankerend beleid met stimuleringsmaatregelen leidt de pseudo-eindheffing tot ongewenste uitwijkeffecten, waardoor het milieueffect onder de streep klein is. Met zorg zien wij de invoering van deze eindheffing tegemoet, die dan dus ook niet op draagvlak van relevante maatschappelijke partijen kan rekenen. Wij roepen u op om de pseudo-eindheffing te betrekken bij de hervorming van de autobelastingen door het nieuwe kabinet. Wij pleiten verder voor flankerende maatregelen die de negatieve effecten kunnen voorkomen.

VERENIGING

Relevante mobiliteitsonderwerpen

In de verdere uitwerking van een regeerakkoord achten wij ook andere thema's belangrijk zoals fietsveiligheid en de stimulering van de fiets, lichte-elektrische voertuigen in het woon-werkverkeer en de beschikbaarheid van vervoer voor mensen met een beperking. In de bijlage vindt u hiervoor diverse voorstellen. Vanzelfsprekend zijn wij graag bereid de brief mondeling nader toe te lichten.

Met vriendelijke groet,

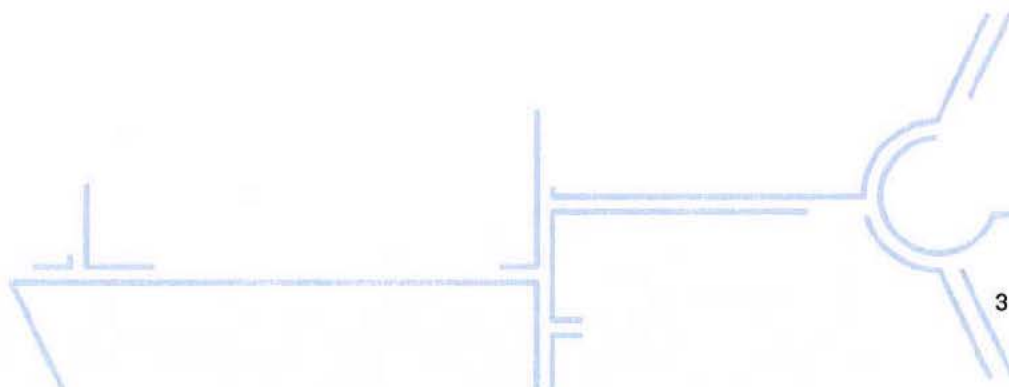
Koninklijke RAI Vereniging

Frits van Bruggen
Algemeen Voorzitter

Fries Heinis
Directeur

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Koninklijke RAI Vereniging

Kenmerk: 202500070

Den Haag, 19 november 2025

Geachte

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Hoofachtend

Sybrand Buma
Informatieur

Tweede Kamer der Staten-Generaal
t.a.v. Bureau Woordvoering Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

Amsterdam, 15 november 2025

Geachte informateur,
beste onderhandelaars,

Nederland loopt in Europa voorop in de eiwittransitie. We kunnen bouwen op een rijke infrastructuur en de vele kenniscentra die hier gevestigd zijn. Het Ministerie van Economische Zaken noemt alternatieve eiwitten als één van de 30 groeimarkten waar de komende 20 jaar de meeste waardecreatie wordt verwacht.¹ Door het hele land worden al veel nieuwe eiwitbronnen ontwikkeld met toepassingen voor mens en dier.² Zo worden meer eiwitrijke gewassen geteeld, en innovaties in fermentatie aangewend om eiwit te winnen uit bacteriën, schimmels én via cellulaire agricultuur uit dierlijke stamcellen. De Boston Consulting Group schat dat de wereldmarkt voor alternatieve eiwitten in 15 jaar zal groeien van 40 naar 290 miljard dollar, oftewel met 14% per jaar.³

Alternatieve eiwitten bieden ook koppelkansen voor dierenwelzijn, klimaat en natuur. Door meer voedsel te produceren met lagere tot netto-nul emissies, op minder land, met minder water en met (veel) minder dieren komt de nodige ruimte vrij voor extensivering van de veehouderij, agrarisch natuur- en weidevogelbeheer, uitbreiding van het areaal bos en klimaatadaptatie, zoals waterberging.

De politieke besluitvorming in Europa loopt echter uit de pas met de ontwikkelingen in de markt. Kweekvlees is in Nederland uitgevonden maar inmiddels in vier landen buiten de EU te koop, waaronder de Verenigde Staten. Durfkapitaal deinst terug voor grote investeringen in alternatieve eiwitten, omdat de politieke risico's in de Europese Unie hoog worden ingeschat.

Wij vragen u daarom om in het Regeerakkoord resoluut in te zetten op biotechnologisch geproduceerde eiwitten die gebruikt kunnen worden als duurzame en diervriendelijke vervangers van ei, vlees, vis en zuivel, maar ook als ingrediënten voor dier-, sport- en medische voeding. In het bijzonder:

Positioneer Nederland internationaal als 'Eiwitrijk Land' en geef vervolg aan de recent uitgevoerde haalbaarheidsstudie naar een Internationale Eiwitstrategie. Maak de

¹ <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2025/10/17/groeimarkten-voor-nederland>

² De 'Protein Transition Map' brengt 500+ bedrijven, kennisinstellingen en maatschappelijke organisaties in kaart die bijdragen aan de eiwittransitie in Nederland: <https://foodvalley.nl/en/protein-transition-map>

³ <https://www.bcg.com/publications/2021/the-benefits-of-plant-based-meats>

nodige middelen en inzet vrij om het immense duurzame én economische impactpotentieel van Nederlandse eiwitinnovaties te verzilveren. Betrek innovatieve voedselbedrijven bij handelsmissies en -verdragen.

Geef biotechnologie en de eiwittransitie een duidelijke rol binnen het Nationaal Programma Circulaire Economie, biobased economie, het Klimaatplan en Europese initiatieven en programma's op dit gebied.

Verschuif land- en tuinbouwsubsidies van permanente inkomens- en sectorale steun naar het tijdelijk aanjagen van transitie, zodat échte doorbraakinnovaties een gelijke kans krijgen op het veroveren van een plek op de markt of in het schap van de supermarkt.

Verstrek goedkope leningen en garantstellingen aan start-ups en scale-ups in alternatieve en plantaardige eiwitten. Maak ruimte voor aanvragen en projecten van alternatieve en plantaardige eiwitten in instrumenten zoals SDE++, het Klimaatfonds en het stikstofbeleid.

Versnel en versoepel Europese goedkeurings- en markttoetredingsprocedures, inclusief etiketteringseisen, voor *novel foods*, zoals kweekvlees en alternatieve eiwitten uit biomassa- en precisiefermentatie.

Door de zelfvoorzieningsgraad van eiwitrijke gewassen te vergroten, dragen we bij aan onze voedselzekerheid en houden we zeggenschap over onze productiemethoden en ecologische impact. Stimuleer en faciliteer het aandeel van in Nederland geteelde producten in levensmiddelen en verkoop, bijvoorbeeld via het aanbestedingsbeleid van publieke instellingen. Maak de overheid *launching customer* van *novel foods*.

Met hartelijke groet,

Marcel Oogink
Managing Director

Jaco van der Merwe
Managing Director

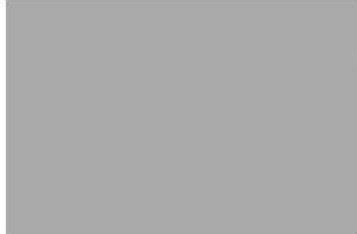
Nick Ottens
Public affairs

**DIEREN
BESCHERMING**

Ellen Bien
Directeur-bestuurder

Jeroen Willemsen
Lead Protein Transition

hollandbio

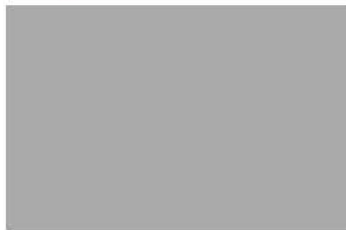
Annemiek Verkamman
Managing Director

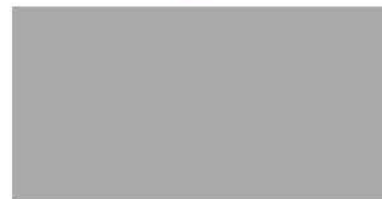
Ira van Eelen
Medeoprichter en bestuurslid

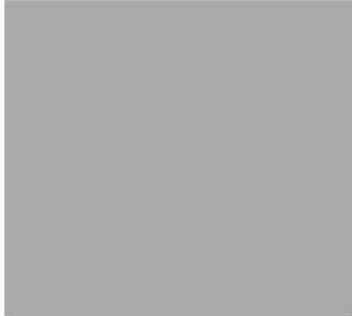
Maarten Bosch
CEO

Bram Kerssemakers
Program Manager

Thijs Bosch
CEO

Dwayne Holmes
Director of Responsible
Research & Innovation

Corjan van den Berg
Medeoprichter,
Chief Growth Officer

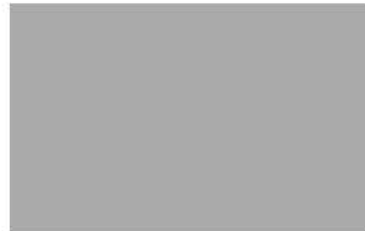
Cindy Gerhardt
Managing Director

Stephan van Sint Fiet
CEO

Kianti Figler
CEO

Hidde Boersma
Medeoprichter

PKXL 112242
15-11-25 14:02
NEDERLAND

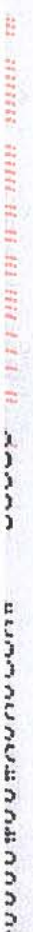
€ 4,10

DE TWEEDE KAMER

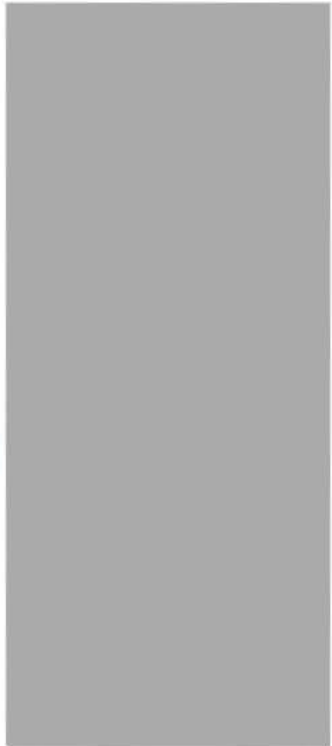
T.A.V. BUREAU WOORPJOEZING KAMNETSFORMATIE

POSTBUS 20018

2500 EA DEN HAAG

of 2.

Handwritten scribbles and marks at the bottom left corner of the page, possibly indicating a signature or initials.

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

[REDACTED]

Kenmerk: 202500072

Den Haag, 19 november 2025

Geachte [REDACTED]

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Hoofachtend, [REDACTED]

[REDACTED]

Sybrand Buma
Informateur

De Tweede Kamer t.a.v. Bureau Woordvoering Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

Utrecht, 14 november 2025

Geachte heer Wijers, geachte heer Buma,

Gefeliciteerd met uw belangrijke opdracht. U staat aan het begin van een kabinetsformatie die bepalend is voor de toekomst van Nederland. Niet alleen voor de komende vier jaar, maar ook voor de generaties na ons. De agenda waar u aan gaat werken zet in op economische groei en verbetering van het investerings- en vestigingsklimaat, met een aanpak voor energiezekerheid en klimaatbeleid. De Nederlandse Vereniging Duurzame Energie (NVDE), waarin meer dan 1600 bedrijven samenwerken aan de energietransitie, wil u één boodschap meegeven: **oranje-groene energie van eigen bodem legt het fundament onder onze energieonafhankelijkheid en onze vrijheid. Dit is hét nationale project voor zekerheid, betaalbare energie en een sterke en schone economie.**

Nederlanders willen:

- Een betaalbare energierekening.
- Zekerheid dat we niet afhankelijk zijn van instabiele landen of fossiele crises.
- Behoud van banen en bedrijvigheid die we hier, in Nederland, hard nodig hebben.

Dat is onze gezamenlijke basis. Hierin staan we niet tegenover elkaar, maar schouder aan schouder. Er is breed maatschappelijk draagvlak voor stabiel, voorspelbaar en toereikend overheidsbeleid op het terrein van energie en klimaat, zo blijkt uit het Stembusakkoord van de Maatschappelijke Alliantie: '10 voor de Transitie'.

Fossiele energie maakt ons economisch kwetsbaar

Nederland leunt nog teveel op fossiele energie uit het buitenland. Dat maakt ons kwetsbaar: energieprijzen zijn hoog en onzeker, bedrijven verliezen grip en huishoudens betalen de rekening. Dat zagen we in 2022, toen de energiecrisis Nederland keihard raakte: gezinnen kregen torenhoge rekeningen en durfden de verwarming niet meer aan te zetten, bedrijven moesten de productie stilleggen. Zonder versnelling blijft Nederland afhankelijk van landen die energie gebruiken als geopolitiek drukmiddel. Bovendien is de aanpak van klimaatverandering onverminderd urgent. **Het risico is niet dat we te snel verduurzamen; juist vertraging bedreigt onze zekerheid, onze economie en ons dagelijks leven.**

De oplossingen liggen voor ons:

- **Meer dan de helft van onze elektriciteit komt inmiddels uit hernieuwbare bronnen**, dankzij het succes van windenergie op de Noordzee en op land, en zonne-energie.
- **Duurzame warmte** – van warmtenetten tot geothermie en groen gas – maakt huishoudens en bedrijven minder afhankelijk van fossiele energie.
- **Elektrisch vervoer** bewijst dat schoon rijden betaalbaar is en onze afhankelijkheid van aardolie vermindert.
- **Nederlandse innovatieve bedrijven** houden onze economie concurrerend en zorgen voor behoud van banen.

Doorbraken nodig naar 2035 en 2040

Het volgende hoofdstuk vraagt méér dan gestaag doorgroeien: het vraagt om doorbraken:

- **Haal Nederland van het slot:** versnel de bouw van duurzame energie en energie-infrastructuur en neem stikstofbelemmeringen weg, investeer in het energienet van de toekomst en stimuleer slim gebruik van het net. Bouw ambitieus door aan windmolens op zee en duurzame energie op land. Het is daarbij van belang dat budgetten die mensen en bedrijven helpen om te investeren in oranje-groene energie voldoende en voorspelbaar zijn, zodat er langjarig investeringszekerheid is.
- **Investeer in een stabiele en betaalbare energierekening** dankzij duurzame warmte, woningisolatie en duurzaam vervoer voor miljoenen huishoudens. Trek extra geld uit voor woningverduurzaming en betaalbare warmte.
- **Maak verduurzaming het fundament van ons industriebeleid en onze concurrentiekracht**, met duurzame energie van eigen bodem en energiebesparing. Europa kan alleen met China en de VS wedijveren als we schone productie en circulariteit centraal stellen.

Energiedeltawerken: een zekerheidspakket en een economische investeringsagenda

De **Energiedeltawerken** zijn wat de Deltawerken waren voor vorige generaties: een nationaal project dat Nederland beschermt, versterkt en vooruitbrengt. Zoals de Deltawerken ons land veilig hielden tegen het water, zo beschermen de Energiedeltawerken ons tegen fossiele afhankelijkheid en geopolitieke chantage. De energietransitie is geen strijd tussen economie en klimaat. **Het is het fundament voor zekerheid, betaalbare energie en een sterke, schone economie.** De Energiedeltawerken bieden investeringszekerheid, houden banen en bedrijvigheid hier, en trekken de bedrijven van de toekomst naar Nederland.

Wij nodigen u en de formerende partijen uit om samen met ons deze nieuwe Deltawerken van de 21e eeuw te realiseren: een Nederland dat sterker, zekerder en schoner uit deze kabinetsperiode komt. Wij verwijzen hierbij naar de voorstellen van de Maatschappelijke Alliantie en naar bovenstaande doorbraken. Wij zien ernaar uit om hierover met u in gesprek te gaan.

Met vriendelijke groet,

Olof van der Gaag - voorzitter Nederlandse Vereniging Duurzame Energie (NVDE)

De Tweede Kamer
t.a.v. Bureau Woordvoering Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

Datum 17 november 2025
Onderwerp Toekomstgericht natuurbeheer
Behandeld door [REDACTED]
Ons kenmerk [REDACTED]
Uw kenmerk [REDACTED]
Bijlagen 1

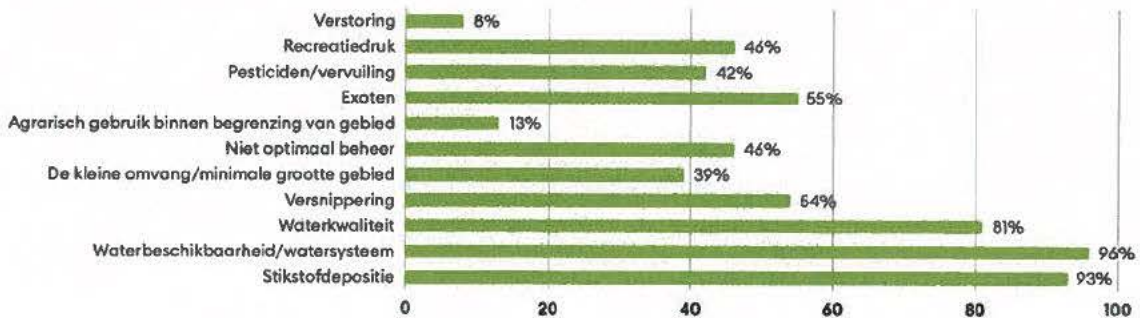
Geachte heer Van Haersma Buma,

De Nederlandse natuur is van onschatbare waarde: het is de leefomgeving van mensen, planten en dieren. Miljoenen Nederlanders vinden er rust, ruimte en ontspanning. Staatsbosbeheer is de trotse beheerder van ruim 268.000 hectare natuur, waaronder het merendeel van de stikstofgevoelige Natura2000 (N2000) gebieden. Als grootste publieke uitvoeringsorganisatie in natuurbeheer zetten wij ons elke dag vol overgave in voor deze gebieden en daarmee ook voor een leefbaar land met een aantrekkelijk economisch vestigingsklimaat. Door onze schaalgrootte en uitvoeringskracht zijn wij partner voor Rijk en decentrale overheden. Vanuit deskundigheid en een visie op toekomstgericht natuurbeheer dragen wij actief bij aan het natuurbeleid van Nederland en werken we toe naar robuuste natuurgebieden.

In het advies van de verkenner staat onder andere als prioriteit: *Nederland van het stikstofslot halen met noodzakelijke maatregelen waarbij er een duurzame toekomstbestendige en innovatieve landbouwsector en natuurherstel wordt gerealiseerd.*

In de dagelijkse praktijk van Staatsbosbeheer merken we dat de kwaliteit van natuur onder druk staat (zie figuur *Ecologische Autoriteit "Drukfactoren op de natuur"* hieronder).

Drukfactoren op de natuur

Bron: Ecologische Autoriteit

Staatbosbeheer voert het dagelijkse natuurbeheer uit in opdracht van het Rijk en de provincies. Zo doen we in onze gebieden al het mogelijke om (inter-)nationale natuurdoelen te halen. Vanuit onze praktijkkennis, ervaring en vakmanschap geven wij enkele belangrijke en urgente zaken mee bij de formatieonderhandelingen:

- **Adequaate en geborgde natuurbeheer- €200 miljoen per jaar extra nodig**
- **Hydrologische maatregelen als vliegwiel voor natuur en klimaatadaptatie**
- **Maak ruimte voor verbindingszones en overgangsgebieden, ga versnippering tegen**
- **Meer veiligheid in de natuur**
- **Benut de kennis en ervaring van de uitvoering in beleidsontwikkeling**

Adequate en geborgde natuurbeheer- €200 miljoen per jaar extra nodig

Het jaarrond **beheer** van de natuur is een eerste randvoorwaarde voor de gunstige staat van instandhouding van de natuur en het voorkomen van verdere achteruitgang. Natuurbeheer wordt al meer dan een decennium maar gedeeltelijk vergoed. Momenteel wordt minder dan 84% van de kosten gefinancierd via het Subsidiestelsel Natuur en Landschap (SNL), waardoor belangrijke en urgente beheermaatregelen niet kunnen worden uitgevoerd.

De structurele volledige financiering van natuurbeheer vraagt om een volledige openstelling van subsidie én een 100% vergoeding van de standaardkostprijzen. Daarmee kan Staatsbosbeheer alles doen wat binnen zijn invloed ligt om de natuur op niveau houden. Uit de berekeningen van de dit jaar (extern) geëvalueerde en vastgestelde Standaard KostPrijs (SKP) blijkt dat hiervoor 200 miljoen euro per jaar extra nodig is voor alle terreinbeherende organisaties die gezamenlijk 529.000 hectare natuur beheren. Daarom is in de Bouwsteen Natuur¹ minimaal €200 miljoen per jaar aanvullend op bestaande provinciale middelen als randvoorwaarde gesteld om de voorstellen uit de bouwsteen uit te kunnen voeren.

Voor Staatsbosbeheer is adequate en geborgde financiering van beheer urgent. Op korte termijn is voor Staatsbosbeheer 67 miljoen euro extra nodig, oplopend naar 99 miljoen euro extra per jaar.

De afgelopen jaren heeft de structurele onderfinanciering aanzienlijke gevolgen gehad voor de natuur, maar ook voor de bedrijfsvoering van Staatsbosbeheer. Dit heeft geleid tot structurele jaarlijkse

¹ De Bouwsteen Natuur is 21 oktober 2025 gepresenteerd. Staatsbosbeheer heeft hierop een reflectie gegeven.

operationele verliezen, daling van het eigen vermogen en uitvoering van de *minimale* benodigde beheermaatregelen zonder ruimte om alle benodigde maatregelen uit te voeren.

Het ontvangen van een lager percentage van de werkelijke kosten van beheer maakt het voor Staatsbosbeheer onmogelijk om het noodzakelijke beheer goed uit te voeren en dat is een groot risico voor de gunstige staat van instandhouding van zowel de N2000-gebieden als de rest van de natuur in Nederland.

In de achterliggende documenten van de MCEN is ongeveer €4 miljard opgenomen voor natuurbeheer en herstel. Hierin werden ook maatregelen voor regulier beheer (€120 miljoen) en geïntensiveerd beheer (€110 miljoen) voorgesteld.

De analyse van PBL geeft aan dat het totale MCEN-natuurpakket tot 8-12% extra doelbereik kan realiseren, en ook dat er meer aandacht nodig is voor de uitvoering. Daarvoor zou een financiële verschuiving van middelen richting beheer wenselijk zijn. Staatsbosbeheer heeft een uitvoeringsreflectie gegeven op de voorgestelde MCEN maatregelen. Door de bijzondere positie van Staatsbosbeheer als rechtspersoon met een wettelijke taak, vallend onder het ministerie van LNV, kunnen middelen ook direct aan Staatsbosbeheer ter beschikking worden gesteld.

Wij denken graag mee welke rol Staatsbosbeheer kan spelen in de realisatie van maatregelpakketten en wat daarvoor nodig is in de uitvoering op de langere termijn.

Hydrologische maatregelen als vliegwiel voor natuur en klimaatadaptatie

Naast adequaat beheer moeten ook drukfactoren worden aangepakt, zoals stikstof, verdroging, verzuring, verzilting etc. Het werken op basis van verouderde uitgangspunten zet de kwaliteit van natuur en daarmee de instandhoudingsdoelen die volgen uit (Europese) wet- en regelgeving verder onder druk. Dit heeft een negatieve relatie met de stikstofproblematiek, gezien de gerechtelijke uitspraken sinds 2019 tot heden.² Bovendien zijn de Europese Vogel- en Habitatrichtlijnen (VHR) niet alleen gericht op het stoppen van de achteruitgang. Op langere termijn (2050 in de Natuurherstelverordening) moeten lidstaten ook toewerken naar een gunstige staat van instandhouding.³

Hydrologische maatregelen, zoals het vernatten van natuurgebieden door hogere grondwaterstanden, is één van de sleutels in een succesvolle stikstofaanpak. De gevolgen van stikstof in de natuur worden versterkt door toenemende verdroging. Daarnaast is de waterhuishouding van cruciaal belang in ons veranderende klimaat. Sommige natuurgebieden kunnen de oplossing zijn voor de opvang van water tijdens langdurige regenval of bij hoge waterstanden in de rivieren. Zo houden we steden veilig. Daarnaast dienen zij als zoetwaterreservoir in tijden van langdurige droogte.

Staatsbosbeheer speelt op verschillende plekken in het land al een rol bij het verbeteren van de waterhuishouding, waterkwaliteit en waterveiligheid. Als de omgeving van het natuurgebied wordt betrokken, levert dat veel meer resultaten op. Wij bevelen dan ook aan om breder te kijken dan het natuurgebied zelf, zoals bijv. ook de Ecologische Autoriteit schrijft. Vanuit onze samenwerking met agrariërs en ervaring in Natuurinclusieve Landbouw is bekend dat in overgangsgebieden, na het treffen van hydrologische maatregelen, het vaak nog steeds mogelijk is op een extensieve wijze een

² Brief van Staatsbosbeheer aan BAC LG inzake toepassing geactualiseerde standaardkostprijzen, 21 juli 2025

³ PBL, Reflectie op MCEN-maatregelenpakket Spoor 2 (1 juli 2025), p. 33.

volwaardige agrarische bedrijfsvoering uit te oefenen. Op die manier gaan stikstofaankpak, wateropgaven, natuur én landbouw hand in hand.

Maak ruimte voor verbindingszones en overgangsgebieden, ga versnippering tegen

Het landschap is altijd in beweging. Het beheren van de natuur met een blik op de toekomst vraagt meer dan ooit inzicht en overzicht in de maatregelen die nodig zijn in het beheer. Door strategische keuzes in onze grondportefeuille kunnen we ruimte bieden voor toekomstbestendige ontwikkelingen en gebieden met cruciale planten en dieren die biodiversiteit aanjagen en gebieden onderling verbinden. Ook beheer zoals hooien, weiden, hakhout oogsten, aanplant van heggen, singels en bosjes is essentieel voor het voortbestaan van biodiversiteit en identiteit. Daarom vragen wij naast voldoende middelen voor natuurbeheer ook aandacht voor:

- aanpak van de drukfactoren;
- het NNN onverkort te realiseren;
- maatregelen voor - verder - natuurherstel;
- het verlichten van recreatiedruk in natuurgebieden door toegankelijke overgangszones rondom natuur en extra groen bij stedelijke uitbreiding.

Meer veiligheid in de natuur

Meer Handhaving en Toezicht betekent minder schade aan de natuur.

Regelmatig vinden drugsdumpingen, afvaldumpingen en milieudelicten plaats. Die hebben gevolgen voor het landelijk gebied en ook voor de veiligheid van recreanten die graag in onze gebieden komen. Door te investeren in meer groene buitengewoon opsporingsambtenaren (boa's) kunnen terreinbeherende organisaties de veiligheid in het buitengebied vergroten. Groene boa's worden steeds vaker geconfronteerd met criminaliteit in natuurgebieden en hebben de afgelopen jaren steeds meer taken op zich genomen. Deze trend zal zich geleet op de prioriteiten van en capaciteit bij de politie voorlopig voortzetten blijkt uit het Whitepaper politiefunctie. En dat heeft steeds grotere gevolgen. Te weinig groene boa's moeten nu te veel hectares natuur en buitengebied in de gaten houden. Om de boa-taak optimaal uit te kunnen voeren heeft Staatsbosbeheer structureel 8 miljoen euro per jaar nodig.

Benut de kennis en ervaring van de uitvoering in beleidsontwikkeling

Staatsbosbeheer is een zelfstandig bestuursorgaan en rechtspersoon met wettelijke taak. We maken onderdeel uit van de uitvoeringsorganisaties in Nederland. Meerdere instanties hebben de afgelopen jaren adviezen gegeven of oproepen gedaan om de uitvoering vroegtijdig te betrekken bij beleidsontwikkeling. Een aantal voorbeelden:

- PWC constateerde in augustus 2025 in de analyse Feiten en effecten wet- en regelgeving op uitvoeringsorganisaties dat taakverzwaring niet alleen een beeld is dat leeft bij de uitvoerders, maar een ontwikkeling is die feitelijk en gestaag de afgelopen 20 jaar heeft plaatsgevonden.
- De Raad voor leefomgeving en Infrastructuur (Rli) schreef eind 2023 het rapport "De uitvoering aan zet" over uitvoering in de fysieke leefomgeving. Ze geven aan dat de beleidsuitvoering op veel terreinen hapert, met als gevolg dat de doelen en ambities van de overheid de laatste jaren maar heel beperkt worden gerealiseerd. Het Rli beveelt o.a. aan om beleid en uitvoering principieel gelijkwaardig te maken. En bij het ontwerpen van beleidsmaatregelen maximaal gebruik te maken van de inzichten vanuit de uitvoeringspraktijk.
- De secretarissen-generaal deden ruim een jaar geleden een soortgelijke oproep aan de toenmalige informateur Plasterk in hun gezamenlijke SGO brief: "*De publieke dienstverleners,*

toezichhouders, medeoverheden en hun professionals in de praktijk gelijkwaardig betrekken bij de ontwikkeling van beleid.” En “Structureel het lange termijn perspectief betrekken bij de politieke besluitvorming.”

- In opdracht van het ministerie van BZK kijkt de Staat van de Uitvoering kritisch naar de uitvoeringspraktijk van de overheid. Het recente onderzoek Strategisch vermogen van het Rijk beveelt de uitvoering aan om actief input te leveren vanuit praktijkervaringen om strategische keuzes te versterken en uitvoerbaar te maken. Deze brief is daar een voorbeeld van.

Met praktijkkennis- en ervaring wil Staatsbosbeheer een actieve rol spelen als de uitvoeringsorganisatie van de (rijks)overheid bij beleidsontwikkeling in het landelijk gebied en de natuur. Dat geldt ook voor het onderzoeken en toepassen van innovaties in het natuurbeheer in samenwerking met andere overheidsorganisaties. Ook hiervoor zijn (structurele) middelen nodig om (politieke) ambities te realiseren. Het benodigde bedrag hiervoor is 4 miljoen.

We nemen onze verantwoordelijkheid als natuurbeheerder voor provincies, gemeenten en het Rijk. Omdat we dit als rijksorganisatie, met een wettelijke taak, vakkundig en efficiënt doen, is Staatsbosbeheer dé rijkspartner hiervoor.

We denken en werken graag mee aan de toekomst van Nederland.

Als u nog vragen hebt dan kunt u contact met mij opnemen via [redacted] of [redacted]

Met vriendelijke groet,

[redacted]
drs. B.A. Revis
algemeen directeur Staatsbosbeheer

Bestuurlijke Advies Commissie Landelijk Gebied

T.a.v. Voorzitter [redacted]

Datum 21 juli 2025

Onderwerp Toepassing geactualiseerde standaardkosten

Behandeld door [redacted]

Ons kenmerk [redacted]

Uw kenmerk -

Bijlagen -

Geachte [redacted]

Naar aanleiding van besluitvorming door de Bestuurlijke Advies Commissie Landelijk Gebied (verder: BAC LG) d.d. 26 juni 2025 inzake de stijging van de standaardkosten natuur- en landschapsbeheer - waarvan Staatsbosbeheer op 10 juli jl. kennis heeft genomen -, vraag ik uw aandacht voor het volgende.

Staatsbosbeheer is sinds de verzelfstandiging in 1998 een zelfstandig bestuursorgaan (zbo) met de wettelijke taak om onder meer bos en natuur te beheren. Staatsbosbeheer is de uitvoeringsorganisatie van het ministerie van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur (LVVN) op het gebied van natuurbeheer. Sinds 2014 werkt Staatsbosbeheer ook voor de provincies omdat de verantwoordelijkheid voor het natuurbeleid en het landelijk gebied sinds 2011 bij de provincies ligt. Vanuit die verantwoordelijkheid voorzien de provincies in de middelen die het uitvoeren van natuurbeheer mogelijk maken. Vanuit de wettelijke verantwoordelijkheid van Staatsbosbeheer als publieke uitvoeringsorganisatie voor natuurbeheer en -herstel, wil ik u graag wijzen op een aantal belangrijke punten rondom de toepassing van de geactualiseerde standaardkosten.

Op 26 juni heeft de BAC LG besloten om – na een intensieve onderzoeksperiode – de geactualiseerde standaardkosten vast te stellen. Staatsbosbeheer is positief over dit besluit. In de recent uitgevoerde herijking van de standaardkosten is namelijk gebleken dat de huidige standaardkosten niet meer passen bij het natuurbeheer van nu. De herijking is uitgevoerd door BIJ12 die daarvoor het onderzoeksbureau SIRA heeft ingeschakeld. De vigerende standaardkosten dateren uit het jaar 2015 met een gedeeltelijke update in 2018. Belangrijke constatering is dat we de afgelopen tien jaar te maken gehad met technologische ontwikkelingen, ecologische ontwikkelingen, ontwikkelingen rondom beheertypen en het klimaat, en niet onbelangrijk, de systematiek dateert van vóór het huidige stikstofprobleem.

Met de vaststelling van de nieuwe standaardkosten door de BAC LG is duidelijk geworden wat op dit moment minimaal nodig is om natuur en landschap in Nederland te beheren.

Evenwel omvat hetzelfde besluit ook een bepaling om de subsidietarieven voor de beschikkingen per 2026 *niet* te baseren op de nieuwe, geëvalueerde standaardkostprijzen, maar deze te baseren op een reguliere indexering van de oude standaardkostprijzen. Dit zou betekenen dat Staatsbosbeheer met ingang van 2026, en de jaren erna, noodgedwongen werkt op basis van beheeruitgangspunten, maatregelen en bijbehorende financiële middelen die meer dan tien jaar oud zijn en niet meer aansluiten op de huidige staat van de natuur. Dit heeft consequenties voor de natuurkwaliteit in Nederland. Voor Staatsbosbeheer is het daarom de vraag of er, gezien zijn wettelijke taak, in tien provincies wel een serieuze subsidieaanvraag kan worden gedaan voor een nieuwe zesjarige beheerperiode.

Vanuit de wettelijke taak die Staatsbosbeheer als uitvoeringsorganisatie heeft, deel ik mijn zorgen met u. Het Subsidiestelsel Natuur en Landschap (SNL) vraagt van een gecertificeerd beheerder als Staatsbosbeheer een inspanningsverplichting om de natuur in Nederland (gebaseerd op de Index Natuur en Landschap) in stand te houden. Volwaardig natuurbeheer is, naast de aanpak van drukfactoren, van belang voor natuurherstel en natuurkwaliteit. Het is niet mogelijk om natuur op basis van de huidige systematiek, gebaseerd op inzichten uit 2015, op een juiste manier, passend bij de huidige milieufactoren, te beheren. Het werken op basis van verouderde uitgangspunten zet de kwaliteit van natuur en daarmee de instandhoudingsdoelen die volgen uit (Europese) wet- en regelgeving verder onder druk. Dit heeft een negatieve relatie met de stikstofproblematiek, gezien de gerechtelijke uitspraken sinds 2019 tot heden.

In hetzelfde besluit wordt de ambitie uitgesproken om over deze gedecentraliseerde rijkstaak het gesprek met het Rijk aan te gaan voor de financiering. Ik moedig u daarin vanzelfsprekend van harte aan en wijs u ten overvloede op het maatschappelijk belang van natuurbeheer en de urgentie ervan.

Ik ben graag bereid deel te nemen aan het gesprek tussen u en LVVN over de wijze waarop de provincies een beschikking kunnen baseren op basis van de nieuwe standaardkostprijzen, met bijbehorende tarieven met ingang van het jaar 2026.

Als u nog vragen hebt, kunt u contact opnemen met [REDACTED]

Met vriendelijke groet,
[REDACTED]

drs. B.A. Revis
algemeen directeur Staatsbosbeheer

De Tweede Kamer
t.a.v. Bureau Woordvoering Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

Date:
14/11/2025

Contact: [REDACTED]
E-mail: [REDACTED]

Geachte heer Van Haersma Buma,

U bent aangesteld als informateur met de opdracht te komen tot een ambitieuze agenda die de basis kan vormen voor een regeerakkoord – een agenda die richting geeft aan de grote vraagstukken waar Nederland voor staat. Met deze brief schetsen wij u graag enkele denkrichtingen, zoals beschreven in het bijgevoegde memo met als titel 'Investeren in de energietransitie is investeren in het verdienvermogen van Nederland'.

Vanuit Vattenfall achten wij het van groot belang dat er vlot een stabiel en daadkrachtig landsbestuur wordt aangesteld, in het belang van de energietransitie én het behoud van het Nederlandse verdienvermogen - en daarmee welvaart.

Wij wensen u veel wijsheid bij het vervullen van uw belangrijke opdracht en staan graag tot uw beschikking om de inhoud van het memo nader toe te lichten.

Met hoogachting

[REDACTED]
Cindy Kroon
CEO Vattenfall Nederland

Investeren in de energietransitie is investeren in het verdienvermogen van Nederland

Het behoud en de versterking van onze bedrijven en industrie zijn van cruciaal belang voor Nederland. Zij vormen immers de ruggengraat van ons verdienvermogen. Op fossiele energie is onze industrie niet langer concurrerend. Draghi stelde dan ook dat het van belang is dat de Europese industrie omschakelt naar hernieuwbare energie¹. Nederland beschikt over uitstekende omstandigheden in dat opzicht. Denk aan onze sterke industriële clusters, de relatief ondiepe Noordzee en goed opgeleide arbeidskrachten.

De energietransitie moet leiden tot een robuust, toekomstbestendig en schoon energiesysteem, waarmee we onze afhankelijkheid van energie-import uit niet-EU landen afbouwen. Om deze transitie mogelijk te maken, zijn forse investeringen in onze energie-infrastructuur onmisbaar². Alleen zo kunnen we onze concurrentiepositie behouden en in de toekomst verder versterken.

Maar wie betaalt de rekening? Het is essentieel dat de energielasten voor huishoudens en bedrijven die willen elektrificeren en verduurzamen niet blijven stijgen. Niet in de laatste plaats met het oog op draagvlak en draagkracht. Tegelijk zijn forse investeringen in de energie-infrastructuur noodzakelijk, maar die drukken te zwaar op de eindgebruiker. Dit rechtvaardigt daarom forse publieke miljardeninvesteringen vanuit de algemene middelen. De investeringen in de transitie verstevigen namelijk onze economie voor nu én de toekomst.

Het volgende kabinet zou dan ook moeten inzetten op de volgende vier punten.

1. Betaalbaarheid van de energierekening als voorwaarde voor draagvlak

- Netbeheerkosten en belastingen vormen nu het grootste deel van de energierekening, en moeten vanwege verwachte verdere stijging tegen het licht worden gehouden. De forse miljarden investeringen die nodig zijn voor uitbreiding van het net (zie IBO-rapport bekostiging van de elektriciteitsinfrastructuur), kunnen niet één-op-één bij de huidige eindgebruiker gelegd worden. Betaal daarom een deel van de netkosten vanuit de algemene middelen en verlaag de energiebelasting op elektriciteit.
- Voorkom de introductie van invoedingstarieven, want hierdoor stijgt de energierekening en vertragen investeringen in hernieuwbare energie.
- Versnel de verduurzaming van de woningvoorraad, dit maakt namelijk dat consumenten minder worden blootgesteld aan een fossiele aardgasmarkt die onderhevig is aan geopolitieke krachten. En helpt daarmee op langere termijn de betaalbaarheid. Het is zaak om de aanbevelingen uit IBO gebouwde omgeving – dat naar verwachting in zomer 2026 gereed is - te betrekken.
- Nu politiek is gekozen voor het in publieke handen brengen van warmtebedrijven, moet hierop worden doorgepakkt om de warmtetransitie niet verder te vertragen. Duidelijk is dat er publiek geld geïnvesteerd moet worden om dat te realiseren, waarbij ook de betaalbaarheid voor de warmteklant centraal moet staan.

2. Fossielvrije industrie is de sleutel naar een robuuste economie

- De Europese industrie kan niet concurreren met fossiele energie, maar – met de Noordzee als een belangrijke energiebron kunnen we het verdienvermogen van Nederland veiligstellen door in te zetten op directe en indirecte elektrificatie.

¹ The Draghi report: A competitiveness strategy for Europe (2024)

² IBO Bekostiging elektriciteitsinfrastructuur (2025)

- Voorkom dat Nederlandse bedrijven structureel hogere energiekosten (vooral netbeheerkosten) hebben dan in buurlanden en daardoor uit Nederland verdwijnen. Vraagstimulering voor industriële elektrificatie - via Contracts-for-Difference en garantiefondsen - helpt de industrie met verduurzamen en maakt investeringen in wind op zee mogelijk.
- Breng de waterstofeconomie verder op gang door ondersteuning van schone waterstofproductie in Nederland, een adequaat en betaalbaar transportnet en het creëren en ontsluiten van voldoende groene-waterstofvraag.

3. Infrastructuur is fundamenteel, flexibilisering helpend

- Congestie moet worden opgelost door een vlotte verzwaring van het elektriciteitsnet. Uitrol van de waterstofbackbone en warmtenetten moet tevens worden versneld, in slimme samenhang met het elektriciteitsnet. Snellere vergunningsprocedures en voldoende technisch personeel zijn nodig.
- Flexibilisering met tariefdifferentiatie en digitale oplossingen vormen een deel van de oplossing. We streven naar een slim energienet, waardoor slimme invoeders en verbruikers de pieken afvlakken en op die manier de benutting verhogen.
- Flexibele productiemiddelen (e-boilers, elektrolyser), batterijen en inzet op elektrisch rijden kunnen bijdragen aan het in balans houden van het energiesysteem. Door flexibiliteit als (nieuw) product te zien, worden meer partijen geïnteresseerd om dit aan te gaan bieden.
- Flexibilisering van ons energiegebruik en eigen elektriciteitsproductie in Nederland vermindert importafhankelijkheid en moet worden gestimuleerd.

4. Uitrol hernieuwbare opwek blijft van belang

- Door forse gestegen kosten en het achterblijven van de vraag uit de industrie, is voor wind op zee een tijdelijk andere aanpak nodig met een Contracts-for-Difference systeem.
- Voor hernieuwbare opwek op land wordt het steeds lastiger om ruimte en draagvlak te vinden. Gezien de maatschappelijke waarde van geïntegreerde energieparken (wind en/of zon in combinatie met opslag) en/of multifunctionele parken (zoals agri-pv), zou dit door de overheid actief moeten worden gestimuleerd en gefaciliteerd.
- Een heel aantal duurzame bronnen op land behoeft voorlopig nog een vangnet, ook duurzame warmtebronnen moeten nog worden gestimuleerd. Voor voldoende investeringsbereidheid is er op korte termijn duidelijkheid nodig over het budget vanaf 2027 voor de SDE++ en voor Contracts-for-Difference.

Contact:

Marco Bosman, Directeur Public & Regulatory Affairs Nederland

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Vattenfall

Kenmerk: 202500080

Den Haag, 19 november 2025

Geachte

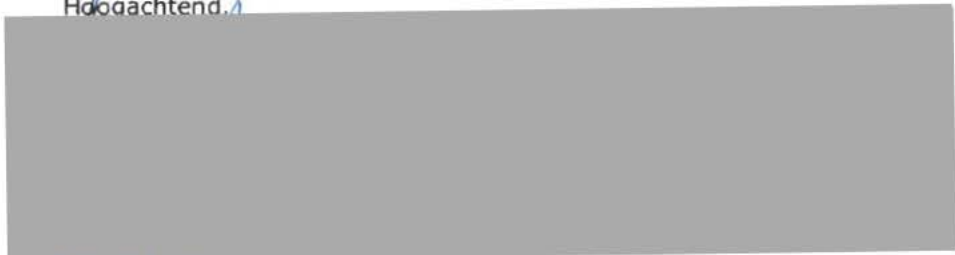

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Hooftend.

Sybrand Buma
Informatieur

GeoBusiness Nederland
Barchman Wuytierslaan 10
3818 LH Amersfoort

Aan de Tweede Kamer
Bureau Woordvoering Kabinetsformatie
t.a.v. de informateurs dhr. H. Wijers en dhr. S. Buma
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

Amersfoort, 13 november 2025
Betreft: Aandacht voor 'Regie op ruimtelijke informatie'

Beste Informateurs,

Regie op ruimtelijke informatie!

In Nederland willen we veel op een klein oppervlak. Dat vraagt om verstandige keuzes. Ruimtelijke informatie vormt de digitale ruggengraat van een goed functionerende ruimtelijke ordening. Investeren in data, modellering en digitale regie levert directe besparingen op bij planvorming, vergunningverlening, monitoring en onderhoud en zorgt voor betere, gedragen besluiten. Daarom vragen wij u om in uw plannen expliciet aandacht te geven aan het onderwerp '**Regie op ruimtelijke informatie**'.

In de Nota Ruimte komen de ruimtelijke plannen en uitdagingen voor Nederland tot 2050 samen. Goede ruimtelijke informatie is daarbij onmisbaar om sneller integrale, goed onderbouwde besluiten te nemen én deze helder uit te leggen en visualiseren. Zo bereiken we sneller resultaten en meer draagvlak.

De ruimtelijke informatie in Nederland is van hoge kwaliteit, maar helaas nog te versnipperd. Daardoor verliezen we tijd, geld en capaciteit. Door beter samen te werken aan een open en betrouwbaar stelsel voor gegevens over de fysieke leefomgeving versnellen we de ketens. En wij zien ook meer integraal werken: niet langer per thema (woningbouw, energie, water, mobiliteit, natuur) plannen, maar gebiedsgericht. Dat versnelt de uitvoering, verhoogt de productiviteit en verlaagt kosten.

Hiervoor is meer regie en gerichte investering nodig. De standaardisatie en uitwisseling van data verlopen nu te traag en de financiering is te beperkt. Een gerichte impuls van 100 miljoen euro zorgt voor een veelvoud aan besparingen in de tientallen miljarden aan jaarlijkse kosten van onze ruimtelijk-maatschappelijke projecten/programma's. Daarmee versnellen we innovatie en toepassing van geo-informatie en benutten we bestaande infrastructuren beter bij grote opgaven zoals woningbouw, energietransitie, infrastructuur, weerbaarheid en klimaatadaptatie in de komende decennia. Zo zetten we onze schaarse kennis en capaciteit op alle gebieden slimmer in.

Met vriendelijke groet,
GeoBusiness Nederland

Marianne Lindé, voorzitter

Jacqueline Meerkerk, directeur

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

GeoBusiness Nederland

T.a.v. (

Kenmerk: 202500082

Den Haag, 19 november 2025

Geachte

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Houdachtend,

Sybrand Buma
Informatieur

Aan: De Tweede Kamer
t.a.v. Bureau Woordvoering Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

Datum: 14 november 2025

Onderwerp: **Stikstof-hotspot Regio Foodvalley biedt expertise en oplossingen aan voor positieve agenda D66/CDA**

Geachte informateur Buma en heren Jetten en Bontenbal,

Volgende week gaat u vijf grote thema's bespreken in het kader van de ambitieuze agenda die D66 en het CDA gaan opstellen. We waarderen de voortvarendheid waarmee u aan de slag gaat. Als regio met de grootste stikstofopgave van Nederland zijn wij van harte bereid om op het thema stikstof onze expertise en oplossingen met u te delen en deel te nemen aan het overleg dat u voor stikstof heeft geagendeerd.

Geen gebied in Nederland heeft zo'n grote stikstofopgave als Regio Foodvalley. Wij hebben een krachtige agrarische sector, waar we trots op zijn, en prachtige, maar kwetsbare natuur, onze Veluwe, die we koesteren. Onze ruim 1.000 veehouderijen zijn allemaal door het Rijk aangemerkt als piekbelaster en onze natuur staat er slecht voor. Met het ['Uitvoeringsplan Stikstof Regio Foodvalley - De boer aan het roer, de regio aan zet'](#) heeft de regio in samenwerking met LTO Gelderse Vallei, Waterschap Vallei & Veluwe en Natuur & Milieu Gelderland al een concreet plan aan de huidige minister en Kamer aangeboden om uit de stikstofimpasse te komen. Met deze concrete bouwstenen kan een nieuw kabinet snel aan de slag.

In Regio Foodvalley is méér nodig is dan een generieke aanpak

U leest ons plan als een aanvulling op bijvoorbeeld het stikstofplan van LTO Nederland, de NAJK, provincies, gemeenten en waterschappen en het plan van Natuurmonumenten, Natuur & Milieu, Bouwend Nederland en VNO-NCW, omdat in onze regio meer nodig is dan een generieke aanpak voor Nederland. De opgave is hier namelijk enorm, vanwege de combinatie van heel veel kwetsbare natuur (o.a. De Veluwe) en intensieve veehouderij (vrijwel al onze veehouderijen zijn aangemerkt als piekbelaster). In ons uitvoeringsplan hebben wij de duidelijke doelen, scherpe keuzes en stevige maatregelen uitgewerkt die onze regio nodig heeft om uit de stikstofimpasse te komen. Ons bod: 60-70 procent stikstofemissiereductie in Regio Foodvalley ten opzichte van 2019.

Wat vragen we concreet van het Rijk?

Langjarige zekerheid is cruciaal. Dat geeft ondernemers duidelijkheid en perspectief en geeft ze het comfort om te durven investeren. Wat we daarvoor van het Rijk nodig hebben, is het volgende:

- Een helder gebiedsdoel (maximaal 2 kiloton in 2035), dat voor minimaal 10 jaar vaststaat, zodat ondernemers weten waar ze aan toe zijn. Als het Rijk dit steunt, kan de provincie het emissieplafond voor het gebied vastleggen in de omgevingsverordening.
- 500 tot 600 miljoen euro voor Regio Foodvalley voor de opstart, de uitvoering en voor investeringen (via nadeelcompensatie) tot 2035. Dit betreft een (grote) raming, exclusief de kosten voor uitvoering van natuurherstelmaatregelen en flankerend beleid. De 300 miljoen euro die al voor de hele Veluwe (600 miljoen voor de Veluwe en De Peel) is uitgetrokken door het huidige kabinet, is dus alleen al voor Regio Foodvalley (een deel van de Veluwe) onvoldoende.
- Naast langjarige financiële ondersteuning en een vaststaand doel, is het volgende belangrijk:
 - Focus niet alleen op maatregelen in stroken rondom stikstofgevoelige natuur, want in ons gebied is méér nodig over een veel groter gebied.

- Kom als Rijk met de provincie én Regio Foodvalley tot een overeenkomst over hoe we in dit gebied aan de slag gaan. De regio kent de context van het gebied én haar ondernemers (en hun toekomstperspectief) immers het best en kan daardoor het maatwerk bieden dat nodig is.

Wat bieden wij aan de informateur en de onderhandelaars van D66 en het CDA?

Inbreng van onze inhoudelijke expertise en concrete oplossingen om uit de stikstofimpasse te komen. Regionaal portefeuillehouder landelijk gebied in Regio Foodvalley en wethouder in Ede Jan Pieter van der Schans komt graag naar Den Haag om bij te dragen aan de ambitieuze agenda van D66 en het CDA om Nederland weer vooruit te helpen. Het is namelijk niet uw probleem of dat van de Regio Foodvalley. Als Rijk en regio kunnen we gezamenlijk Nederland van het stikstofslot halen, vergunningverlening mogelijk maken, de natuur herstellen, agrariërs perspectief bieden en woningbouw en economische ontwikkeling weer mogelijk maken.

Wilt u ons laten weten of u gebruik wilt maken van ons aanbod? Dat mag via [redacted] of [redacted]

Hoogachtend,

René Verhulst
Voorzitter Regio Foodvalley en burgemeester Ede

&

Jan Pieter van der Schans
Regionaal portefeuillehouder landelijk gebied Regio Foodvalley en wethouder Ede

Regio
Foodvalley®

Gemeente Ede
postbus 9022
6710 HK Ede

Port Betaald

De Tweede Kamer
t.a.v. Bureau Woordvoering Kabinetsformatie
Postbus 20010P
2500 EA Den Haag.

Postbus 9022 | 6710 HK Ede

N10CC - #X830X0X#00#0000#

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Regio Foodvalley

Kenmerk: 202500084

Den Haag, 19 november 2025

Geachte

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Hoogachtend,

Sybrand Buina
Informatieur

17 november 2025

Geachte heer Buma,

Namens de leden van Vereniging Prisma – een samenwerkingsverband van meer dan twintig christelijke organisaties die wereldwijd actief zijn in ontwikkelingssamenwerking, noodhulp en diaconaat – wil ik u allereerst gelukwensen met uw benoeming tot formateur. Een belangrijke taak om te zoeken naar raakvlakken en verbinding tussen partijen met het doel het vormen van een stabiel kabinet. Wij richten ons graag tot u met enkele aandachtspunten en beleidsaanbevelingen voor de nieuwe regeringsperiode.

Aandachtspunten voor een nieuw Kabinet

Internationale samenwerking als morele en strategische opdracht

Prisma stelt vast dat het belang van internationale samenwerking nog onvoldoende als morele én strategische opdracht is benoemd. Ontwikkelingssamenwerking vormt ook een morele keuze die voortkomt uit globalisering van solidariteit en het besef van lotsverbondenheid. Wij bevelen aan dat ontwikkelingssamenwerking stevig verankerd blijft in het Nederlandse buitenlandbeleid, naast diplomatie en defensie. Uitgaven aan defensie worden onterecht tegenover ontwikkelingssamenwerking geplaatst. Militaire experts als Tom Middendorp zeggen niet voor niets: "Ontwikkeling kan niet zonder veiligheid, en veiligheid kan niet zonder ontwikkeling."

- Neem als uitgangspunt dat ontwikkelingssamenwerking een integraal onderdeel is van buitenlands beleid, veiligheidsbeleid en het bevorderen van mondiale gerechtigheid.

Voorspelbaarheid en voldoende financiering

Budgetten voor ontwikkelingssamenwerking zijn pas echt effectief als ze voldoende, stabiel en voorspelbaar zijn. Prisma pleit voor volledig herstel van de koppeling tussen dit budget en de nationale welvaart, zodat onze welvaart ook effect heeft buiten onze landsgrenzen. Geld voor ontwikkelingssamenwerking zou niet gebruikt moeten worden voor de opvang van asielzoekers in Nederland.

- Zorg dat het ontwikkelingsbudget toegroeit naar 0,7% van het BNI en structureel gekoppeld blijft aan economische groei, zodat Nederland trouw blijft aan haar internationale verantwoordelijkheden.
- Gebruik geld voor ontwikkelingssamenwerking niet voor de opvang van asielzoekers in Nederland.

Lokalisering en versterking van het maatschappelijk middenveld

Het werk van lokale maatschappelijke organisaties, kerken en 'faith-based organisations' (FBO's) is van onschatbare waarde bij het bouwen van vertrouwen, basisvoorzieningen en het doorbreken van polarisatie. Wij roepen u op om de ruimte voor het maatschappelijk middenveld te beschermen en versterken door mandaat en middelen dichterbij de mensen te brengen.

- Versterk de samenwerking met lokale maatschappelijke organisaties en kerken als volwaardige partners in ontwikkeling, niet louter als uitvoerende tegenpartij, en blijf inzetten op het bevorderen van religieuze geletterdheid.

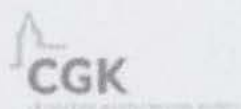
Tot slot

Wij vertrouwen erop dat u internationale ontwikkelingssamenwerking stevig weet te verankeren in deze kabinetsformatie. Namens Prisma bieden wij u graag onze kennis, ervaring en netwerk aan om samen te bouwen aan een wereld waarin gerechtigheid, vrede en duurzame ontwikkeling handen en voeten krijgen. Met veel vertrouwen in uw taakstelling zien wij uit naar het vervolg van het formatieproces.

Hoogachtend,

Vereniging Prisma

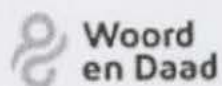
bijzondere
noden
landen van de wereld

Kom
over
en
help

Red ~~X~~ een
KIND

TWR
bron van hoop

4. Maak meer gebruik van psychologische expertise bij maatschappelijke vraagstukken.

1. Investeer in preventie en mentale gezondheid

Het vroegtijdig inzetten van goed opgeleide psychologen maakt het mogelijk verzuim en klachten te voorkomen, problemen tijdig te signaleren en passende zorg te bieden, inclusief nazorg en terugvalpreventie. Zo kunnen ernstigere problematiek en hogere kosten worden voorkomen.

Onze aanbevelingen:

- Zorg in het begin van het zorgproces voor goed opgeleide (BIG, SKJ, of NIP geregistreerde) psychologen om toe te leiden naar passende zorg met daarbij voldoende tijd en ruimte voor (psycho)diagnostiek;
- Investeer gericht in mentale gezondheid door middel van een domein overstijgend preventiefonds dat inzet op de drie niveaus: preventie, versterken mentale gezondheid en aanpassingen in de omgeving voor echte systeemverandering;
- Veranker de positie van school- en studentenpsychologen, zodat zij structureel en duurzaam kunnen bijdragen aan de mentale veerkracht van kinderen en jongeren in het onderwijs. Door mee te denken over schoolbeleid en door openheid over mentale problemen te versterken;
- En zorg voor goede kennisdeling door het financieren van programma's en het delen van *good practices* zoals Mental Health First Aid en 1001 kritieke dagen.

2. Faciliteer voldoende opleidingsplaatsen voor psychologen

Van links tot rechts zien wij in de partijprogramma's de wens om de zorgkosten aan te pakken en de wachtlijsten te verkorten. Het is hiervoor van groot belang het tekort aan gezondheidszorg (gz)-psychologen en kinder- en jeugdpsychologen aan te pakken. De huidige tekorten leiden namelijk tot onwenselijke gevolgen voor de cliënt, zoals lange wachtlijsten, ondermaatse kwaliteit van zorg en onnodige verergering van klachten of niet tijdig afsluiten van de behandeling. Ook voor het maken van een goede inschatting en toeleiding naar passende zorg en de begeleiding van andere professionals is het aantal gz-psychologen en kinder- en jeugdpsychologen van belang.

Let wel: Niet het absolute aantal masterpsychologen, maar het aantal opleidingsplekken tot gz-psycholoog is het probleem. De beschikbare capaciteit wordt dus onvoldoende benut.

Onze aanbevelingen:

- Verhoog het aantal opleidingsplekken voor gz-psychologen conform de onafhankelijke ramingen van het Capaciteitsorgaan. Oftewel: benut het bestaande macrokader voor medische vervolgopleidingen zo optimaal mogelijk;

- Investeer in goed opgeleide psychologen en regiebehandelaren in de jeugdhulp, het onderwijs, de langdurige zorg, de revalidatie, de ziekenhuiszorg en in de ggz. Volg ook op dit punt de raming van het Capaciteitsorgaan integraal op;
- En investeer ook in de opleiding van Kinder- en jeugdpsychologen en schoolpsychologen. Zorg dat ze optimaal worden ingezet: ook aan het begin van trajecten, bij het inschatten wat nodig is.

3. Zet in op vakmanschap van psychologen

Psychologen worden gehinderd in professionele uitvoering van hun werk. Minder administratie, meer autonomie om te handelen op basis van hun expertise, meer medezeggenschap en investering in ontwikkeling en innovatie zijn essentieel om het werkplezier te vergroten en werk efficiënt uit te blijven voeren.

Onze aanbevelingen:

- Blijf focussen op de ambities en uitvoering van het Integraal Zorgakkoord (IZA), het Aanvullend Zorg en Welzijnsakkoord (AZWA), het generiek Kompas Ouderenzorg, de toekomstagenda gehandicaptenzorg en de Hervormingsagenda Jeugd en het rapport van commissie Van Ark;
- Zorg concreet voor het verminderen van administratieve lasten, vergroten van autonomie, medezeggenschap en ontwikkeling van psychologen;
- En zet in op innovatie in de zorg en faciliteer organisaties bij de benodigde transitie.

4. Veranker psychologische expertise bij maatschappelijke vraagstukken

Psychologen zijn experts in omgaan met emoties, gewoonten en gedragsverandering die bij maatschappelijke uitdagingen spelen. Daarmee speelt de psychologie een sleutelrol bij uitdagingen zoals omgang met geopolitieke spanningen, bestaanszekerheid, klimaatverandering, leven in een diverse samenleving en het herstel van vertrouwen in de overheid. Psychologen leveren cruciale kennis voor effectieve interventies in de gehele beleidscyclus. Onafhankelijk wetenschappelijk onderzoek is daarbij essentieel om *science-based* oplossingen te ontwikkelen voor maatschappelijke vraagstukken.

Onze aanbevelingen:

- Stimuleer en veranker actieve samenwerking tussen psychologen en overheid, bijvoorbeeld als het gaat om regelgeving rond reclame, (jongeren en) sociale media, verslaving, financiële educatie en het creëren van een gezonde leef-, leer- en werkomgeving;
- Veranker mentale gezondheid in alle beleidsdomeinen door vooraf de maatschappelijke impact van beleidskeuzes op mentale gezondheid te beoordelen;
- En geef ruimte en financiële middelen aan onafhankelijk internationaal wetenschappelijk onderzoek vanuit de psychologie.

Conclusie

Psychologische expertise over persoonlijke, sociale en omgevingsfactoren die een rol spelen in ons gedrag is essentieel voor het versterken van mentale gezondheid, het verbeteren van de zorg en het aanpakken van maatschappelijke vraagstukken in onze samenleving. Gerichte investeringen in preventie, vakmanschap, opleidingscapaciteit en *science based* praktijkkennis en onderzoek zijn daarbij cruciaal. Zo bouwen we samen aan een veerkrachtig Nederland.

Wij hopen dat u deze aanbevelingen wilt meenemen in uw opdracht en danken u voor uw inzet voor een toekomstbestendig kabinet.

Vriendelijke groet,

Monique Rook
Directeur Nederlands Instituut van Psychologen (NIP)

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Nederlands Instituut van Psychologen

Kenmerk: 202500090

Den Haag, 19 november 2025

Geachte [REDACTED]

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

[REDACTED]
Hoogachtend,, [REDACTED]

[REDACTED]
Sybrand Buma
Informatieur

202500091

Schelpenpad 2
4531 PD Terneuzen
0115 647 400
info@smartdeltaresources.com

smartdeltaresources.com

De Tweede Kamer
t.a.v. Bureau Voordvoering Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

Betreft: Begeleidende brief inbreng Smart Delta Resources in het formatieproces 2025
Datum: 18 nov 2025

Beste meneer Buma,

Allereerst van harte gefeliciteerd met uw rol in de coalitiebesprekingen als informateur en de verantwoordelijkheid die daar de komende periode bij hoort. Een belangrijke en uitdagende opdracht, maar ook een kans om richting te geven aan een toekomstbestendige economie en energievoorziening.

Namens Smart Delta Resources en een brede coalitie van regionale partners stuur ik u hierbij graag ons gezamenlijke aanbod rondom de energie- en grondstoffentransitie in de Vlaams-Nederlandse Schelde-Deltaregio.

Dit grensoverschrijdende industriecluster is van grote betekenis voor de strategische autonomie, economische ontwikkeling en verduurzaming van zowel Nederland als Europa. Tegelijkertijd zien we dat projecten die essentieel zijn voor de transitie stagneren door een ongelijk Europees speelveld, beperkte infrastructuur en gebrek aan duidelijk langjarig beleid.

In ons pamflet beschrijven we vier punten die volgens ons van cruciaal belang zijn om het cluster toekomstbestendig te maken en de energietransitie te versnellen:

1. Langjarig en consistent industriebeleid – inclusief harmonisatie van energie- en netwerkkosten en maatwerkafspraken met strategische bedrijven.
2. Grensoverschrijdende energie- en grondstoffeninfrastructuur – een gecoördineerde NL-BE aanpak voor waterstof-, CO₂- en verbindingen.
3. Ruimte en vergunningen voor duurzame groei – voorspelbare regels die natuurherstel én industriële innovatie mogelijk maken.
4. Versterking van kennis en talent – structurele bekostiging van praktijkgericht onderwijs en betere bereikbaarheid van de regio.

Wij hopen dat u deze punten wilt betrekken in het formatieproces en delen de overtuiging van de heer Jetten: 'Ut kan wèh!'. Een snelle formatie en een kabinet dat inzet op stabiel, toekomstgericht industriebeleid zijn daarbij essentieel.

**smart delta
resources**

We gaan graag met u verder in gesprek om deze punten te verdiepen en te verkennen hoe we dit samen kunnen realiseren. De regio is klaar om door te pakken.

Met vriendelijke groet,

Maarten den Dekker
Directeur Smart Delta Resources Nederland

Ut kan wèh!

De Vlaams-Nederlandse Schelde-Deltaregio aan zet in de energie- en grondstoffentransitie

Beste meneer Jetten,
Beste meneer Bontenbal,

Het volgende kabinet staat voor een cruciale opgave: het **versterken van de industriële basis van Nederland**, het **benutten van de kansen voor schone, duurzame groei** en het **versterken van de strategische onafhankelijkheid** van Europa. De **Vlaams-Nederlandse Schelde-Deltaregio** speelt hierin een cruciale rol. Dit **grensoverstijgende ecosysteem**, dat zich uitstrekt van Vlissingen via Terneuzen naar Gent, is namelijk één van Europa's meest strategisch geïmplementeerde industrieclusters voor de economie, nu en in de toekomst.

De gezamenlijke ontwikkeling van de Vlaams-Nederlandse Schelde-Deltaregio als één duurzaam industriecluster kan worden versneld. Daarom roepen wij u op om **zo snel mogelijk de benodigde bestuurlijk afstemming te organiseren tussen Nederland en België**. Dit biedt de kans om afspraken te maken over grensoverstijgende energie- en grondstoffeninfrastructuur, geharmoniseerde ruimtelijke en milieuregels en het wegnemen van administratieve barrières. Betrokken partners binnen Smart Delta Resources spelen hierin graag een rol.

Onze regio is namelijk van **strategisch, economisch en maatschappelijk belang**:

- De regio huisvest hoogwaardige, **zeer diverse basisindustrie** op het gebied van staal, food, automotive, brandstoffen, kunstmest en chemicaliën met bedrijven als Dow, Yara, Zeeland Refinery en ArcelorMittal;
- De regio huisvest met North Sea Port de **3e haven van Europa** qua toegevoegde waarde;
- Cross-border meer dan **106.000 banen** en €12,7 mld toegevoegde waarde;
- Door de gunstige omstandigheden om grote hoeveelheden energie en waterstof te produceren (dicht bij zee) en de link met diverse CCS-projecten is er een enorm potentieel om juist hier een **circulair ecosysteem** te realiseren;
- De regio huisvest een diverse en weerbare energiemix, waaronder de enige **kerncentrale** van Nederland én een sterke bijdrage van **wind op zee**: 1,5 GW aan bestaande capaciteit, 4 GW extra voor 2030 en nog eens 4 GW na 2030;
- **Grootste waterstofcluster** van de Benelux (bijna 600kton H₂ per jaar);

Als vertegenwoordigers van de Nederlandse partners geven wij graag een aantal punten mee richting uw formatietafel, die vanuit ons perspectief cruciaal zijn voor het streven naar een **welvarend, duurzaam en weerbaar Nederland**. Ondertekenaars vormen een **brede coalitie** omdat de impact ons individuele belang overstijgt. Wij hopen dat u deze punten wilt betrekken in het formatieproces en delen uw overtuiging: 'Ut kan wèh!'.

1. Langjarig en consistent industriebeleid

Hoewel er concrete verduurzamingsprojecten klaarstaan, komen deze lastig van de grond door een ongelijk Europees speelveld met in Nederland hogere energieprijzen en nationale heffingen. Dit remt investeringen, vertraagt onze verduurzaming en vergroot het risico op weglek van productie naar landen met lagere milieustandaarden - vandaar onze vraag om:

- Harmonisatie van energie- en netwerkkosten met omliggende landen in Europa;
- Afstemming van nationaal beleid op Europese richtlijnen (zoals REDIII);
- Langjarige (>2030) maatwerkafspraken met strategische bedrijven zoals Dow, Yara, Zeeland Refinery;
- Ruime, consistente en adaptieve subsidie-instrumenten ter ondersteuning van transitieprojecten (zoals CCS, industriële elektrificatie, enzovoorts);
- Europees inzetten op duurzame marktcreatie voor lead markets, vergezeld met 'Made in Europe'.

2. Crossborder energie- en grondstoffeninfrastructuur

De industriële verduurzamingsopgave vraagt om sterke energie- en grondstoffeninfrastructuur. In belangrijke grensregio's als de Schelde Delta-regio zijn daarvoor cruciale investeringen in - én nauwere afstemming over - infrastructuur tussen de buurlanden noodzakelijk. Dit vraagt om:

- Versnelling van aanleg van waterstof-, CO₂- en elektriciteitsinfrastructuur in de Schelde-Deltaregio;
- Eén gezamenlijke NL-BE aanpak voor routekeuze, financiering en vergunningen;
- Publiek investeringskader voor energie- en grondstoffeninfrastructuur.

3. Ruimte en vergunningen voor de industrie van de toekomst

Om haar bijdrage aan brede welvaart te kunnen leveren, heeft het haven- en industriecluster voldoende (milieu)ruimte nodig. Vergunningverlening moet sneller, voorspelbaarder en gericht zijn op projecten die CO₂-uitstoot en stikstofdepositie verminderen. Gelijktijdig moet worden ingezet op natuurherstel in de Vlaams-Nederlandse Schelde-Deltaregio. Hiervoor is het volgende nodig:

- Duidelijke stikstofregels die natuurherstel én duurzame ontwikkeling combineren;
- Een natuurherstelfonds om duurzame groei in Vlaams-Nederlandse Schelde-Deltaregio mogelijk te maken;
- Prioriteit geven aan meer ontwikkelruimte voor haven en industrie.

4. Kennisinfrastructuur

Voor een sterk en toekomstgericht grensoverstijgend cluster is het van essentieel belang dat de regionale onderwijs- en onderzoeks-infrastructuur wordt versterkt en zich verder kan ontwikkelen. Zorg daarom voor een robuust en innovatief ecosysteem van de waaier (Campus Zeeland), door onder andere de volgende initiatieven:

- Implementeer een structureel gezonde en bij de regio passende bekostiging van het praktijkgericht onderwijs, levenslang ontwikkelen en onderzoek;
- Zorg voor een blijvende verbeterde bereikbaarheid binnen en naar de regio;
- Creëer duurzame mogelijkheden om internationaal talent aan te trekken en te behouden.

Tot slot

Alle partijen in ons gebied zijn bereid hun rol te pakken in de nationale en Europese opgave naar een 'netto-nul' samenleving. Bedrijven moeten met concurrerende randvoorwaarden weer kunnen investeren, werknemers willen de transitie in praktijk brengen en onderwijs- en kennisinstellingen staan klaar om vakmensen op te leiden en innovatie te stimuleren.

Zonder een daadkrachtige nationale overheid blijven deze kansen onbenut. Daarom is nú actie nodig uit Den Haag om samen met de regio belemmeringen weg te nemen, investeringen te stimuleren en een heldere visie neer te zetten voor 2030 én verder.

Deze brief is opgesteld door een brede coalitie van (maatschappelijke) organisaties, die deze oproep onderschrijven vanwege de grote impact op de brede welvaart, strategische autonomie, verduurzaming en de leefomgeving, zowel in de regio als in Nederland en Europa. De coalitie gaat graag in gesprek met de politiek om samen te werken aan concrete maatregelen voor de toekomst van de industrie en de Vlaams-Nederlandse Schelde-Deltaregio.

Met hartelijke groet namens vertegenwoordigers uit de Vlaams-Nederlandse Schelde-Deltaregio,

Jo-Annes de Bat
Gedeputeerde Provincie Zeeland

Maarten Den Dekker
Directeur Smart Delta Resources NL

Cas König
CEO North Sea Port

Vincent Courtois
Voorzitter Portiz

Eric de Ruijsscher
Voorzitter VNO-NCW Zeeland

Marinus Schroevers
Voorzitter Economic Board Zeeland

Dick ten Voorde
Voorzitter Impuls Zeeland

Hendrik-Jan van Arenthals
Voorzitter College van Bestuur HZ University of Applied Sciences

Ut kan wèh! Onze aanbevelingen

Bijlage bij 'De Vlaams-Nederlandse Schelde-Deltaregio aan zet in de energie- en grondstoffentransitie'

De Vlaams-Nederlandse Schelde-Deltaregio, van Vlissingen en Terneuzen tot Gent, is één van Europa's meest strategisch gepositioneerde industrieclusters voor de economie van de toekomst. In dit grensoverstijgende ecosysteem werken start-ups, scale-ups, MKB, internationale industrie, overheden, netbeheerders en kennisinstellingen intensief samen aan de verduurzaming van de basisindustrie middels koepelorganisatie Smart Delta Resources. De regio huisvest tevens de derde haven van Europa, North Sea Port. Het 60 kilometer lange grensoverstijgende havengebied dat zich uitstrekt van Vlissingen tot in Gent, is verbonden met Rotterdam, Antwerpen, Chemelot en het Rhine-Ruhr gebied in Duitsland (ARRRA-cluster).

De regio is van strategisch, economisch en maatschappelijk belang voor Nederland:

- **Grootste waterstofcluster van de Benelux** (bijna 600kton H₂ per jaar);
- Hoogwaardige, zeer diverse basisindustrie op het gebied van o.a. **staal, food, automotive, brandstoffen, kunstmest en chemicaliën** met bedrijven als Dow, Yara, Zeeland Refinery en ArcelorMittal;
- 3 van de 5 Nederlandse operationele krakers staan in Terneuzen, dit is een kleine 10% van de Europese kraakcapaciteit en daarmee het **grootste geïntegreerde krakercomplex van Europa**;
- Zeeland Refinery is de enige raffinaderij buiten Rotterdam en staat elk jaar in de **top 3 van meest efficiënte raffinaderijen** binnen de EU;
- Onze regio huisvest **de grootste ammoniakfabriek in Europa** met Yara, die een belangrijke **systemrol** speelt in de ontwikkelingen naar blauwe en groene waterstof;
- **Milljarden aan investeringen** staan (technisch) klaar in de regio, om de energie- en grondstoffentransitie in Nederland een boost te geven;
- Cross-border **meer dan 106.000 banen** en **€12,7 mld toegevoegde waarde**;
- Door de **gunstige omstandigheden (dicht bij zee)** om grote hoeveelheden energie en waterstof te produceren en de **link met diverse CCS-projecten** is er een enorm potentieel om juist hier een **circulair ecosysteem** te realiseren;
- Diverse en weerbare energiemix, waaronder de enige **kerncentrale** van Nederland én een sterke bijdrage van **wind op zee**: 1,5 GW aan bestaande capaciteit, 4 GW extra voor 2030 en nog eens 4 GW na 2030.

Deze meerwaarde kan alleen in stand blijven en benut worden, wanneer de huidige tendens van sluitingen, misgelopen investeringen en de-industrialisatie het halt toe wordt geroepen. Niet voor niets trokken we in maart 2025 aan de noodklok middels het Zeeuws geluid ([link](#)). Helaas zijn de randvoorwaarden voor behoud van strategisch essentiële industrie en het kunnen doen van investeringen in de transitie naar een NetZero samenleving nog niet op orde. Daarom roepen de Nederlandse partners binnen Smart Delta Resources u graag op tot het volgende:

Langjarig en consistent industriebeleid

1. Zet maatwerk voort op clusterniveau, met als doel de industrie tijdens en na de transitie naar NetZero concurrerend te houden

Toelichting: maatwerkbedrijven zijn goed voor 80% van de nationale CO₂-uitstoot. Om deze bedrijven te faciliteren naar een NetZero samenleving, en daarmee weglekeffect of onwenselijke en toenemende strategische onafhankelijkheden te voorkomen, is het essentieel dat overheden en maatwerkbedrijven samenwerkingsakkoorden blijven afsluiten. In onze regio hebben we drie maatwerkbedrijven - Dow Terneuzen, Yara Sluiskil en Zeeland Refinery - die allen onderschrijven dat een effectief maatwerktraject na 2030 essentieel is voor het realiseren en versnellen van hun decarbonisatie-projecten.

2. Creëer een gelijk, Europees speelveld door nationale heffingen te schrappen, energiekosten en nettarieven te harmoniseren met onze buurlanden en de implementatie van Europees beleid (specifiek de REDIII) af te stemmen

Toelichting: Nederland kent momenteel veel hogere energie- en CO₂-kosten dan buurlanden, onder meer door het schrappen van de VolumeCorrectieRegeling, hoge energiebelastingen en een nationale CO₂-heffing bovenop het ETS. Deze combinatie verstoort het level playing field, vergroot het risico op carbon offshoring en ondermijnt de concurrentiepositie van internationaal opererende bedrijven. Harmonisatie van tarieven en afstemming van nationale maatregelen op Europees beleid (zoals de REDIII) zijn nodig om een gelijk speelveld te herstellen en duurzame productie in Nederland te behouden.

3. Geef duidelijkheid over het budget, afwegingskader en de timing van toekomstige OWE-rondes tot en met 2030.

Toelichting: de Vlaams-Nederlandse Schelde-Deltaregio vormt een strategische kern voor de ontwikkeling van groene waterstof in Noordwest-Europa, met onder meer de projecten Volth2 in Vlissingen en Terneuzen en het 250 MW EnergHys-project van TotalEnergies en Air Liquide ten behoeve van Zeeland Refinery. Het EnergHys project is goed voor de productie van 30.000 ton hernieuwbare en koolstofarme waterstof per jaar en realiseert daarmee een verminderde CO₂-uitstoot van 300.000 ton per jaar. Deze initiatieven dragen substantieel bij aan de verduurzaming van de regionale industrie door vervanging van grijze waterstof en ondersteuning van de REDIII-doelstellingen. Gezien het belang van tijdige realisatie en investeringszekerheid is helderheid over het budget, het afwegingskader en de planning van toekomstige OWE-rondes tot en met 2030 noodzakelijk, evenals een voortvarende publicatie van de resultaten van deze rondes.

4. Zorg voor een adaptieve SDE++, zodat het een robuust en doelmatig instrument blijft in de energietransitie

Toelichting: de SDE++ kan enkel een robuust en doelmatig instrument blijven wanneer het wordt aangevuld met een Contracts for Difference (CfD)-mechanisme, zodat vraag en aanbod van elektriciteit beter verbonden worden. Daarnaast verdient de regeling aanpassing zodat zij projectgerichter (toegankelijk voor circa 80% van de projecten met waarborgen tegen oversubsidiëring), meer adaptief (meebewegend met niet-beïnvloedbare kostenontwikkelingen) en flexibeler (geïndexeerd bij aantoonbare kostenstijgingen of veranderende regelgeving) wordt vormgegeven.

5. Breid de SDE++ of OWE uit voor opschalen van ammoniakkrakers

Toelichting: er is momenteel geen generiek subsidie-instrument beschikbaar voor de opschaling van ammoniakkraakcapaciteit in Nederland. Uitbreiding van de SDE++ of OWE met een specifieke categorie voor ammoniakkrakers is moet onderzocht worden, om potentieel importprojecten voor groene waterstof levensvatbaarder te maken. Ammoniakkrakers vormen een cruciale schakel in het groene waterstofecosysteem: zij maken het mogelijk om geïmporteerde groene ammoniak efficiënt om te zetten in waterstof, waardoor internationale aanvoerketens kunnen worden gekoppeld aan de binnenlandse

afzetmarkt. Dit versterkt zowel de leveringszekerheid van duurzame waterstof als de ontwikkeling van een geïntegreerde, Europese waterstofmarkt.

6. Zet in op marktcreatie voor schone, lokaal geproduceerde producten door te normeren aan het einde van de keten in het eindproduct voor de consument.

Toelichting: voor een succesvolle verduurzaming van de industrie is het cruciaal dat er een stabiele markt ontstaat voor schone, lokaal geproduceerde energie en producten. Zolang alternatieven uit het buitenland, geproduceerd met fossiele energie, goedkoper zijn, blijft de binnenlandse vraag achter. Om investeringen op gang te brengen, roepen we de overheid op om samen met de industrie stabiele afzetmarkten te ontwikkelen voor duurzame energie/stroom en de vraag naar duurzaam en Europa geproduceerde producten aan het einde van de keten te stimuleren. Zonder deze prikkels:

- (a) kunnen bedrijven hun circulaire en duurzame producten niet kwijt en verschuiven investeringen naar het buitenland – een ontwikkeling die we vandaag al in de regio zien gebeuren;
- (b) krijgen bedrijven die investeren in duurzame energie, zoals Ørsted, hun businesscase voor Wind op Zee projecten of hernieuwbare waterstofprojecten niet sluitend.

Noodzakelijk voor werkelijk doen van investeringen is de ontwikkeling van concrete vraag naar duurzame energie, met name naar elektriciteit en waterstof uit de industrie en transport. Dat kan enerzijds door gebruik van elektriciteit aantrekkelijker te maken. Bijvoorbeeld middels een korting op de nettarieven voor elektriciteitsgebruik, zoals voor waterstof installaties. Anderzijds moet er concrete vraag naar waterstof en elektriciteit ontstaan uit de markt. Dat zal moeten gebeuren door Europese wetgeving te implementeren, maar ook door markten te creëren voor groen geproduceerde producten (lead markets). Bescherm deze markten vervolgens door (voor een deel) 'made in Europe' te verplichten. Op die manier ontstaat er een markt waar Europese industrie op kan investeren.

Investeer in robuust, crossborder energie- en grondstoffeninfrastructuur

7. Versnel de realisatie van crossborder waterstofinfrastructuur. Zorg daarbij voor snelle besluitvorming over intertemporele kostentoerekening, in combinatie met een amortisatiemodel, wat zorgt voor stabiele en betaalbare waterstoftransporttarieven.

Toelichting: de combinatie van lokale productie en import van groene en low-carbon waterstof vraagt om betrouwbare verbindingen tussen industriële clusters in Nederland, België en Duitsland. Hynetwork beschikt reeds over middelen om aanlooprisico's af te dekken, maar de huidige onzekerheid over lange termijn vraag naar groene waterstof door o.a. de korte aflooptijd van de raffinageroute belemmert tijdige besluitvorming. Door de raffinageroute te verlengen tot en met minstens 2040, zijn afnamevolumes groene waterstof zekerder en wordt Hynetwork in staat gesteld een definitief investeringsbesluit te nemen. Zo kan de aanleg van infrastructuur worden versneld en wordt de voortgang van elektrolyse-, import- en industriële verduurzamingsprojecten veiliger gesteld.

8. Maak budget vrij voor de scoping van een CO₂-tracé tussen Terneuzen en Zelzate. Ga met de Belgische collega's in gesprek over een mogelijk tracé en de benodigde koppeling.

Toelichting: de gezamenlijke industriële uitstoot in de regio (circa 22 Mton CO₂ per jaar) vereist snelle en grootschalige reductie. Aangezien CCS op korte termijn het enige kosteneffectieve alternatief biedt, is ontwikkeling van een grensoverstijgende CO₂-infrastructuur tussen Terneuzen en Zelzate noodzakelijk. Door het opstarten van de scopingfase in gezamenlijkheid met de netbeheerders en het aangaan van overleg met de Belgische overheid kan de stilgevallen Delta Schelde CO₂-nnection worden herijkt en kan onze regio tijdig worden voorzien in de transportcapaciteit die nodig is om de industriële verduurzaming te realiseren.

Ruimte en vergunningen voor de industrie van de toekomst

9. Bied (ruimtelijke) ontwikkelingsmogelijkheden en realiseer de benodigde (milieu)ruimte voor de industrie en zeehavens van de toekomst

Toelichting: voor duurzame industriële ontwikkeling is fysieke en milieuruimte onmisbaar - net als daadkrachtig ondersteunend overheidsbeleid en een vergunningstelsel dat ontwikkeling mogelijk maakt. Zeeland biedt als unieke grensregio nog ruimte voor verantwoorde en duurzame industriële groei, in nauwe samenwerking met overheden, de zeehavens en regionale partners. De ruimtelijke ontwikkelingsopgave van onze zeehaven wordt echter een steeds urgenter vraagstuk. De ruimte voor economie is 2,5 procent van Nederland. In de verkenning Ruimte voor economie (juni 2025) is de gemiddelde ruimtebehoefte voor het industriecluster van alleen het Zeeuwse deel van ons cluster richting 2040 op 395 hectare vastgesteld.

10. Bied ruimte voor de bouw van energietransitie-projecten die op langere termijn aantoonbaar zorgen voor minder stikstofdepositie. Dit geldt voor milieu-, natuur- en bouwvergunningen.

Toelichting: de industrie kan alleen een bijdrage leveren aan de CO₂-reductiedoelstellingen als vergunningen zekerder worden. Ter illustratie, de industrie hier is verantwoordelijk voor slechts 2,3% van de stikstofdepositie in Zeeland, terwijl ze verantwoordelijk is voor 70% van de CO₂-uitstoot in de provincie. Formerende partijen moeten op korte termijn met een concreet plan komen dat organisaties perspectief biedt en tegelijkertijd natuurherstel garandeert. We vragen Den Haag om juridisch houdbare mogelijkheden te creëren voor verlening van vergunningen aan bedrijven in ons cluster die kunnen bijdragen aan vermindering van uitstoot. Daarbij vragen we specifiek aandacht voor de volgende punten:

- Zorg voor snelle vergunningverlening van energie(-infrastructuur)projecten die aantoonbaar zorgen voor stikstofreductie. Neem hierbij de keteneffecten van verduurzamingsprojecten mee;
- Zorg voor verlening van milieuvergunningen m.b.t. NO_x-emissies bij waterstofverbranding in bestaande installaties. Hou hierbij de Europese standaard aan.

11. Maak budget vrij voor een natuurherstelfonds

Toelichting: de natuurgebieden rondom de Vlaams-Nederlandse Schelde-Deltaregio staan onder druk. Bedrijven, havenorganisaties en natuurpartners hebben zich de afgelopen jaren samen ingezet voor natuurherstel, aangezien dit een essentiële voorwaarde is voor de transitie naar een NetZero industriecluster. Om deze samenwerking op te schalen en te concretiseren, is een natuurherstelfonds nodig gevuld met publieke middelen en private bijdragen van bedrijven en havens. Dit fonds maakt het mogelijk om:

- Gezamenlijke natuurprojecten van industrie, haven en natuurorganisaties te co-financieren;
- Structureel bij te dragen aan natuurherstel in ons mooie gebied.

12. Zorg voor voldoende en toekomstbestendige zoetwatervoorziening in de Schelde-Deltaregio

Toelichting: de beschikbaarheid van zoet water in de Schelde-Deltaregio staat onder druk door verzilting, droogte en beperkte aanvoer, wat risico's oplevert voor zowel natuur als industriële productieprocessen. Om de continuïteit van bestaande en nieuwe duurzame activiteiten – zoals waterstofproductie – te waarborgen, is een toekomstbestendig zoetwaterbeheer nodig. Dit vraagt om investeringen in hergebruik van gezuiverd afvalwater, opslag van zoet water in de ondergrond en efficiënter gebruik binnen de industrie, in samenhang met grensoverstijgende afstemming met Vlaanderen via de Internationale Scheldec commissie.

Crossborder samenwerking

13. Organiseer zo snel mogelijk de benodigde bestuurlijke afstemming tussen Nederland en België

Toelichting: de Vlaams-Nederlandse Schelde-Deltaregio vormt één geïntegreerd industriecluster met een van de hoogste concentraties duurzame industriële initiatieven van Noordwest-Europa. Bedrijven, havens en kennisinstellingen werken hier al intensief samen via Smart Delta Resources (SDR) aan de ontwikkeling van waterstofproductie, CO₂-transport en elektrificatie van industriële processen.

Toch worden veel gezamenlijke projecten vertraagd door verschillen in nationale regelgeving, fiscale systemen, vergunningsprocedures en arbeidswetgeving. Deze knelpunten kunnen alleen op kabinetsniveau worden opgelost. Daarom roepen wij op:

Zorg voor bestuurlijke afstemming tussen Nederland en België, binnen zes maanden na aantreden van het nieuwe kabinet, en maak concrete afspraken over:

- Coördinatie aanleg van crossborder energie- en grondstoffeninfrastructuur (waterstof en CO₂);
- Afstemming van ruimtelijke en milieuregels voor industrieclusters;
- Het wegnemen van fiscale en administratieve belemmeringen voor bedrijven die aan beide zijden van de grens actief zijn.

Smart Delta Resources en haar partners worden graag betrokken. Met elkaar zorgen we ervoor dat de bestuurlijke afstemming zal leiden tot concrete, uitvoerbare afspraken die de Vlaams-Nederlandse Delta positioneren als één grensoverstijgende, duurzame industriezone in het hart van Europa.

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Smart Delta Resources

Kenmerk: 202500092

Den Haag, 19 november 2025

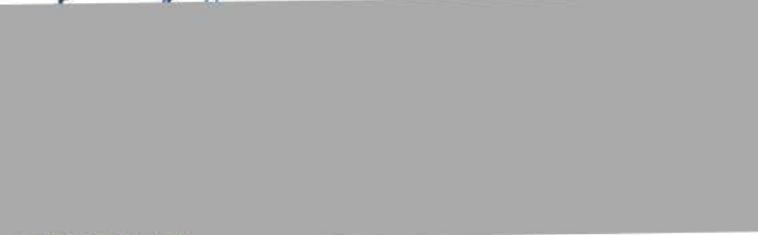
Geachte

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Hoopachtend,

Sybrand Buma
Informatieur

**trans
gender
netwerk**

NNID
NEDERLANDSE ORGANISATIE
VOOR SEKSELDIVERSITEIT

Tweede Kamer der Staten-Generaal
t.a.v. Bureau Woordvoering Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

Amsterdam, 17 november 2025

Geachte informateur, geachte Rob Jetten en Henri Bontenbal,

Allereerst feliciteren we Rob Jetten en Henri Bontenbal van harte met hun winst bij de Kamerverkiezingen.

De verkenner heeft u gevraagd om samen te werken aan een ambitieuze, positieve agenda voor een nieuw kabinet, met oog voor draagvlak in de samenleving, bijvoorbeeld van maatschappelijke organisaties. COC Nederland, Transgender Netwerk, Expertisecentrum seksediversiteit NNID en Bi+ Nederland vertegenwoordigen de regenbooggemeenschap, die bestaat uit 2,7 miljoen Nederlanders.¹

Wij stellen voor dat u versterking van de open, diverse, inclusieve en respectvolle samenleving onderdeel maakt van uw agenda voor de toekomst van Nederland en een nieuw kabinet. Een samenleving waarin de rechtstaat, minderheden en mensenrechten goed beschermd zijn, en waarin iedereen in vrijheid en veiligheid zichzelf kan zijn.

- **In dat kader vragen we u om uitvoering van het Regenboog Stembusakkoord 2025 op te nemen in uw agenda. We stellen voor dat u in een kabinet samenwerking zoekt met partijen die het akkoord tekenden.**

Schrikbarende toename discriminatie

In de Verenigde Staten, Hongarije, Slowakije en tal van andere landen staan de rechtstaat en de bescherming van minderheden onder druk. Ook in Nederland waren er in de afgelopen jaren zorgelijke ontwikkelingen. Het aantal meldingen van discriminatie op alle gronden samen verdubbelde in twee jaar tijd van 12.019 (2022) naar 24.409 (2024).

Ook het aantal meldingen van geweld en discriminatie tegen lhbtqi+ personen verdubbelde bijna, van 2.654 (2022) naar 4.467 (2024). Lhbtqi+ scholieren worden veel vaker dan gemiddeld gepest. Nederland bungelt op de 13^e plaats van Europese landen waar de mensenrechten van lhbtqi+ personen goed geregeld zijn. Een voorstel voor verbetering van de transgenderwet, die al in 12 Europese landen goed functioneert en door tal van mensenrechtenorganisaties wordt aanbevolen, werd zonder democratisch debat van tafel geveegd. Bi+, transgender, non-binaire, intersekse en aseksuele personen krijgen te maken met bijzondere uitdagingen, en dat geldt ook voor mensen die een combinatie van discriminatievormen ervaren, bijvoorbeeld omdat ze zwart en transgender zijn. Landen als Rusland steken honderden miljoenen in het wereldwijd verspreiden van haat en desinformatie over vrouwen en lhbtqi+ personen, en lhbtqi+ mensen zijn nog altijd strafbaar in meer dan zestig landen.²

¹ <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2024/41/nederland-telt-2-7-miljoen-lhbtqia-personen>

² Discriminatiecijfers in 2024, ministerie BZK e.a.; Jongeren en seksuele oriëntatie, SCP; rainbowmap.ilga-europe.org; Lhbtqi+-monitor 2024, Panteia e.a.; Tip of the Iceberg, EPF.

**trans
gender
netwerk**

NNID
NEDERLANDSE ORGANISATIE
VOOR SEKSEDIVERSITEIT

Nederland staat achter de regenbooggemeenschap

Gelukkig is er ook goed nieuws. Zo staan veruit de meeste Nederlanders achter de regenbooggemeenschap. Over genderdiversiteit heeft 62 procent van de Nederlanders een positieve opvatting, over intersekse 72 procent en over homoseksualiteit zelfs 86 procent. Die groep groeit nog steeds.³ Van openstelling van het huwelijk tot verankering van lhbti+ mensenrechten in de Grondwet: samen met partijen als die van u hebben we de afgelopen jaren veel bereikt voor de regenbooggemeenschap. Daarbij speelden de Regenboog Stembusakkoorden een belangrijke rol. Zo hopen we ook in de komende kabinetsperiode samen met u vooruitgang te boeken.

Veranker het Regenboogakkoord in uw kabinetsagenda

Daarom stellen we voor dat u het Regenboog Stembusakkoord 2025 verankert in uw agenda voor een nieuw kabinet, als onderdeel van een streven naar versterking van de rechtstaat en de veilige, open, inclusieve en respectvolle samenleving. Uiteraard heeft u het Regenboogakkoord zelf getekend, en het akkoord kan bovendien rekenen op een breed draagvlak van 93 Kamerzetels. Ook in eerdere regeerakkoorden is het Regenboogakkoord overgenomen.

Onderdelen van het Regenboogakkoord kunt u verankeren in specifieke delen van uw agenda. We denken daarbij aan maatregelen om discriminatie en geweld tegen de lhbti+ gemeenschap en andere minderheden te bestrijden (zoals meer politiecapaciteit, een verbod op groepsbelediging van vrouwen, transgender- en intersekse personen en gelijkebehandelingswetgeving die bi+ en asexuele personen beter beschermt). Ook denken we aan het beschermen van intersekse personen tegen mensenrechtenschendingen door een strafrechtelijke regulering van non-consensuele, niet-noodzakelijke medische behandelingen van intersekse kinderen. We pleiten voor maatregelen die bevorderen dat lhbti+ leerlingen op elke school veilig zichzelf kunnen zijn. Het is belangrijk dat het opnieuw indienen en steunen van een verbeterde transgenderwet en het integraal regelen van meerouderschap en -gezag onderdeel uitmaken van de kabinetsagenda. De mensenrechten van lhbti+ personen zouden een prioriteit moeten blijven van het buitenlandse zaken- en ontwikkelingssamenwerkingsbeleid. Verder stellen we voor dat het emancipatiebudget wordt verhoogd, als tegenwicht tegen georganiseerde haat en desinformatie.

We lichten deze voorstellen indien gewenst graag toe en wensen u succes met het formuleren van de agenda voor een nieuw kabinet.

Met vriendelijke groet,

Myrtille Danse (COC Nederland)
Remke Verdegem (Transgender Netwerk)
Mir Abe Marinus (NNID, Expertisecentrum seksediversiteit)
Esther Wouters (Bi+ Nederland)

Bijlage: Regenboog Stembusakkoord 2025

³ Lhbtqi+-monitor 2024, Panteia e.a.

Regenboog Stembusakkoord 2025

De ondertekenaars spannen zich in om de volgende maatregelen op het gebied van lhbtqi+ emancipatie in de komende kabinetsperiode uit te voeren.

DISCRIMINEREND GEWELD AANPAKKEN

Elke vorm van discriminatie en discriminerend geweld is onacceptabel en wordt aangepakt, of het nu is wegens (een combinatie van) seksuele oriëntatie, geslachtskenmerken, genderidentiteit, genderexpressie, geslacht, huidskleur, handicap, godsdienst, levensovertuiging of welke grond dan ook. De ondertekenaars willen de dure wind keren die waait richting de regenbooggemeenschap. Het kabinet intensificeert de aanpak van discriminerend geweld onder meer door de navolgende maatregelen. Er worden tenminste veertig discriminatiereduceerders aangesteld, in de Algemene wet gelijke behandeling en het Wetboek van Strafrecht wordt verduidelijkt dat discriminatie van de hele lhbtqi+ gemeenschap verboden en strafbaar is (dus inclusief discriminatie van bi+, asexuele, transgender en interseksue personen en een verbod op groepsbelediging van vrouwen en trans personen), er wordt meer tijd en geld uitgetrokken voor Roze in Blauw zodat deze politieteams hun werk voor de lhbtqi+ gemeenschap optimaal kunnen doen, aanpak van discriminatie wordt een verplicht onderdeel van het curriculum op politieopleidingen en er komt meer politiecapaciteit voor de aanpak van online discriminatie. In de paragraaf 'Internationaal' staan maatregelen ter verbetering van de veiligheid van lhbtqi+ asielzoekers.

WETGEVING VERBETEREN

Er komt een wettelijk verbod op zogenaamde conversiebehandelingen (pogingen tot 'genezing') gericht op lhbtqi+ personen, in lijn met het door de Tweede Kamer aangenomen wetsvoorstel van D66, VVD, GLPvdA, SP en PvdD. De regering zorgt in de komende kabinetsperiode voor een wettelijke regeling voor meerouderschap en meeroudergezag, in lijn met het advies van de staatscommissie Herijking Ouderschap en de belofte uit de Regenboogakkoorden van 2017, 2021 en 2023. Ook het CDA wil beginnen met wetgeving op dit gebied en wil daarbij eerst meeroudergezag zo snel mogelijk regelen.

ACCEPTATIE OP SCHOOL BEVORDEREN EN AFWIJZING STOPPEN

De kerndoelen voor het onderwijs en andere wetten en regels worden in de komende kabinetsperiode aangescherpt om er voor te zorgen dat scholen respect en acceptatie van lhbtqi+ personen optimaal bevorderen en er een einde komt aan afwijzing van lhbtqi+ personen door scholen. Het kabinet zorgt ervoor dat de Onderwijsinspectie scherp op deze wetten en regels gaat toezien en passende maatregelen treft wanneer ze niet worden nageleefd. Het kabinet blijft initiatieven voor respect en acceptatie op de basiss- en middelbare school, zoals de GSA's en Paarse Vrijdag, financieel ondersteunen. Het is onacceptabel als scholen de toelating van kinderen afhankelijk maken van een verklaring waarin ouders ervoor moeten tekenen dat ze lhbtqi+ personen afwijzen; het kabinet maakt met spoed een einde aan dit soort identiteitsverklaringen. De vrijheid van onderwijs mag nooit een vrijbrief zijn voor onverdraagzaamheid of inperking van elkaars rechten. GLPvdA, VVD, D66, SP, PvdD en Volt spannen zich in om een wettelijke acceptatieplicht voor scholen te realiseren.

LHBTI+EMANCIPATIEBELEID

Het kabinet voert een ambitieus lhbtqi+ emancipatiebeleid om veiligheid, gelijke rechten en sociale acceptatie te bevorderen. De hoogte van het lhbtqi+ emancipatiebudget blijft minimaal gelijk. In het regeerakkoord wordt een paragraaf over lhbtqi+ emancipatie opgenomen. Het emancipatiebeleid komt in de portefeuille van een minister.

GENDER EN GESLACHT

Er komt in de komende kabinetsperiode een strafrechtelijke regulering die non-consensuele, niet-noodzakelijke medische behandelingen van interseksue kinderen verbiedt in lijn met het voorstel van ZonMw. Ook komt er in de komende kabinetsperiode wettelijk transitieverlof (incl. voldoende middelen) voor transgender personen, dat qua vorm vergelijkbaar is met zwangerschapsverlof. Er komt extra inzet om de lange wachtlijsten voor transgenderzorg te bekorten. Het streven blijft om onnodige geslachtsregistratie door de overheid zoveel mogelijk af te schaffen. Wetsvoorstel (36 587) van het kabinet van VVD, D66, CDA en Christen-Unie om de geslachtsaanduiding van de identiteitskaart te verwijderen, wordt gesteund. Ook CDA neemt dit voorstel zorgvuldig in overweging. In lijn met de stembusakkoorden van 2021 en 2023 komt er een wettelijke mogelijkheid om, zonder tussenkomst van de rechter, de geslachtsvermelding in officiële documenten zoals het paspoort te laten doorhalen met een 'X' op dezelfde wijze als je die vermelding wijzigt van v naar m of andersom.

INTERNATIONAAL

Wat GLPvdA, CDA, D66, SP, PvdD en Volt betreft blijven de mensenrechten van lhbtqi+ personen topprioriteit in het Nederlands mensenrechten- en ontwikkelingsbeleid, en blijft de omvang van de financiële steun van de regering aan buitenlandse lhbtqi+ bewegingen minimaal gelijk. Deze partijen zullen er alles aan doen om er voor te zorgen dat het financieringskader voor de BHO5-gelden, die inmiddels voor de periode 2026-2030 door het kabinet voor dit onderwerp zijn uitgetrokken, op zeer korte termijn wordt gepubliceerd en dat de gelden in januari 2026 worden toegekend, zodat er geen 'financieringskloof' ontstaat voor lhbtqi+ personen in het Zuiden. Wat de VVD betreft blijven de mensenrechten van lhbtqi+ personen een prioriteit in het mensenrechtenbeleid van de regering waarbij noodhulp ook lhbtqi+ personen bereikt. Het kabinet zorgt voor veiliger opvang voor lhbtqi+ asielzoekers. Daarbij is het uitgangspunt dat daders die lhbtqi+ contactpersonen in AZC's lastigvallen, worden aangepakt, bijvoorbeeld door de daders apart te plaatsen. Voor lhbtqi+ asielzoekers die zich desondanks niet veilig voelen in het AZC zijn er (meer) aparte vleugels, kamers en specifieke opvanglocaties beschikbaar en komen er lhbtqi+ contactpersonen in alle AZC's. GLPvdA, D66, CDA, PvdD, SP en Volt willen dat er een einde komt aan het afwijzen van lhbtqi+ asielzoekers op basis van ondeugdelijke stereotypen, zoals het ontbreken van 'processen van bewust worden en zelfacceptatie'. Zoals ook voortvloeit uit art. 8 EVRM, moeten lhbtqi+ asielzoekers die in hun land van herkomst niet met hun partner kunnen trouwen, die partner voor gezinshereniging naar Nederland kunnen laten komen, net als asielzoekers die wel met hun partner getrouwd zijn.

WIJZIGEN GESLACHTSVERMELDING

Voormalig minister Dekker (Rechtsbescherming, VVD) diende in 2021 een wetsvoorstel (nr. 35 825) in om wijziging van de officiële geslachtsvermelding eenvoudiger te maken. Het huidige vereiste voor wijziging van de geslachtsvermelding - dat een verklaring van een arts, psycholoog of andere 'deskundige' kan worden overgelegd - wordt daarin vervangen door de herhaalde verklaring van de persoon zelf. Onder de 16 jaar kunnen mensen hun geslachtsvermelding volgens het wetsvoorstel in samenspraak met de ouders laten wijzigen via de rechter. Dit wetsvoorstel is in augustus 2025 ingetrokken door het kabinet-Schoof. Alle ondertekenende partijen willen dat dit wetsvoorstel opnieuw wordt ingediend zodat er een democratisch debat over kan worden gevoerd. Ook hebben alle partijen een positieve grondhouding tegenover dit wetsvoorstel, en geen van de partijen heeft principiële of morele bezwaren. GLPvdA, D66, PvdD, SP en Volt zijn vóór het wetsvoorstel en willen dat het spoedig wordt aangenomen. Ook het CDA en de VVD willen praktische problemen en onveilige situaties voor transgender personen oplossen, hebben een positieve en constructieve grondhouding tegenover het wetsvoorstel en onderstrepen het belang van zorgvuldige waarborgen wanneer kinderen onder de 16 jaar hun officiële geslachtsvermelding willen wijzigen.

Partij en handtekening

Partij en handtekening

Partij en handtekening

Partij en handtekening

Partij en handtekening

Partij en handtekening

Partij en handtekening

Partij en handtekening

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

COC Nederland/Transgender Netwerk/
NNID/BI+

Kenmerk: 202500094

Den Haag, 19 november 2025

Geachte

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Hoogachtend,

Sybrand Buma
Informateur

202500097

De Tweede Kamer
t.a.v. Bureau Woordvoering Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

Arthur van Schendelstraat 550
3511 MH Utrecht
T (030) 244 70 00
IBAN: NL25 ABNA 0605 9595 95
info@jantjebeton.nl
www.jantjebeton.nl
Beschermvrouwe Prinses Beatrix

Utrecht, 13 november 2025

Geachte heren Wijers en Buma, beste informateurs,

Gefeliciteerd met uw benoeming tot informateur. Namens Jantje Beton wens ik u veel succes met deze belangrijke taak en vraag ik uw aandacht voor het volgende.

Op dit moment maken wij ons grote zorgen over de situatie van veel kinderen en jongeren in Nederland. Er zijn verschillende signalen dat het op meerdere vlakken niet goed gaat met onze jeugd. We noemen enkele belangrijke knelpunten: Steeds meer jongeren ervaren stress, angst en somberheid. De druk om te presteren — op school, thuis en online — is hoog, en de wachttijden in de jeugdzorg zijn lang. Een groeiend aantal kinderen en jongeren voelt zich eenzaam of sociaal geïsoleerd, vooral sinds de coronapandemie. Steeds meer kinderen bewegen te weinig waardoor zij zich minder goed fysiek ontwikkelen. Kinderen die opgroeien in kwetsbare gezinnen hebben minder toegang tot sport, cultuur en gelijke onderwijskansen. Hierdoor stapelen achterstanden zich op.

Jantje Beton gelooft dat buitenspelen een belangrijke rol kan spelen in het aanpakken van dit urgente maatschappelijke probleem. Buitenspelen is gezond en zorgt voor beweging en minder tijd achter schermen. Ook zorgt buitenspelen voor sociale, fysieke en mentale ontwikkeling van kinderen. Kortom, buitenspelen kan een enorme rol spelen in het aanjagen van een gezondere en gelukkige generatie.

Maar buitenspelen gaat niet vanzelf. Uit onderzoek blijkt dat buitenspelen de afgelopen decennia steeds verder onder druk is komen te staan. In Nederland spelen meer dan 400.000 kinderen nooit buiten. Daarom doen we de volgende dringende aanbevelingen aan het volgende kabinet.

Elk kind moet kunnen buitenspelen, elke dag!

1. Versterk buitenspelen als sociaal fundament in wijken, dorpen en steden

De Hervormingsagenda Jeugd beveelt aan om de directe leefomgeving en de sociale basis van het kind te versterken: goed onderwijs, betaalbare kinderopvang en toegang tot (sport)verenigingen, jongerenwerk, bibliotheken, parken, speeltuinen en andere publieke voorzieningen (p.8). Jantje Beton onderschrijft deze aanbeveling want uit onderzoek¹ blijkt dat speeltuinen niet alleen baten opleveren voor kinderen maar ook voor de ouders en de buurt. Zo stellen speeltuinen ouders in staat om hun sociaal netwerk uit te breiden en hoeven ze minder toezicht te houden. Voor de buurt leidt een speeltuin tot minder overlast, worden er meer activiteiten georganiseerd en leidt het tot meer sociale veiligheid.

Jantje Beton vindt dat de overheid een verbindende rol heeft om te zorgen dat mensen elkaar kunnen ontmoeten.

- **Betrek daarom kinderen en bewoners daarom bij de inrichting van hun omgeving.**
- **Investeer in buitenspelcoaches en stimuleer samenwerking tussen gemeenten, ouders en maatschappelijke organisaties.**

2. Een landelijke norm voor speelruimte

Buitenspelen gaat niet vanzelf. Kinderen hebben tijd, ruimte, speelmaatjes en voldoende veilige speelplekken nodig om dit te kunnen doen. De grootste uitdaging op dit moment is dat er te weinig plekken zijn waar kinderen (veilig) kunnen buitenspelen. Zonder richtlijnen dreigt speelruimte verloren te gaan in de strijd om de schaarse ruimte in Nederland. Dit is een probleem omdat buitenspelen juist zo'n belangrijke rol kan spelen bij het aanjagen van een gezonde en gelukkige generatie. Jantje Beton roept het aanstormend kabinet daarom op om gemeenten te helpen bij het beschermen van de ruimte om te spelen.

- **Stel een landelijke norm op om minimaal 3% van de publieke ruimte te reserveren om te spelen.**

3. Ondersteun buitenspelen structureel

Jantje Beton bereikt jaarlijks honderdduizenden kinderen via programma's gericht op beweging, ontmoeting en inclusie. Wij geloven dat onze programma's (zoals bijvoorbeeld Gezonde Buurten en Gezonde Schoolpleinen) door versterking van de sociale basis en preventie, een belangrijke bijdrage kunnen leveren aan het wegnemen van de druk op de jeugdzorg. De Hervormingsagenda Jeugd erkent dat preventiebeleid in de brede zin, dus ook sociaal beleid, gezonde buurten en sport en bewegen, het beroep op de jeugdzorg omlaag kan brengen - mits er goede afspraken gemaakt worden over de grenzen van sectoren heen (p.19).

¹ Ecorys: MKBA speeltuinen, Een onderzoek naar de kosten en baten van speeltuinen in Nederland

Structurele financiering voor onze programma's ontbreekt. Dit betekent dat het elk jaar opnieuw spannend is of wij onze doelen op het gebied van preventie, inclusie en beweging kunnen realiseren. Ook gemeenten hebben behoefte aan middelen om speelplekken te behouden. Dit terwijl veilige, groene, inclusieve speelplekken aantoonbaar maatschappelijke meerwaarde leveren.

- Jantje Beton vraagt de onderhandelende partijen daarom om structureel geld vrij te maken om bewegen en spelen te stimuleren.

Wij hopen dan ook dat u het belang van deze aanbevelingen inziet en uw steun wilt geven aan een gezondere, veerkrachtige generatie.

Mocht u vragen hebben of aanvullende informatie wensen, dan staan wij uiteraard klaar om deze te verstrekken. Wij danken u bij voorbaat voor uw tijd en overweging.

Met vriendelijke groet,

Mascha van Werven
Directeur-bestuurder Jantje Beton

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Jantje Beton

Kenmerk: 202500098

Den Haag, 19 november 2025

Geachte

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Hoogachtend,

Sybrand Buma
Informatie

202500099

Bijdrage NedZero, Energy Storage NL en Holland Solar voor het formatiefiche klimaat en energie 2025

Datum: 12 november 2025

Namens: NedZero, Holland Solar en Energy Storage NL

Executive Summary

Nederland werkt aan een energiesysteem dat schoon, betaalbaar en betrouwbaar is. Wind, zon en opslag vormen de ruggengraat van deze transitie. In dat systeem staan elektrificatie en flexibilisering van het energieverbruik centraal. Met deze twee kernelementen kunnen we onze zelfvoorzienendheid vergroten, de energierekening van burgers en bedrijven verlagen en Nederlandse klimaatambities waarmaken.

Toch is elektriciteit in Nederland momenteel te duur voor bedrijven om hun productie volledig te elektrificeren, terwijl de prijs tegelijkertijd te laag is voor producenten om rendabel in nieuwe opwek te investeren. Dat lijkt tegenstrijdig, want de kosten van elektriciteitsopwekking zijn in Nederland niet hoger dan in andere Europese landen. De verklaring ligt bij de hoge transactiekosten van elektriciteit: netwerkkosten, belastingen en het Europese emissiehandelssysteem maken Nederlandse stroom onnodig duur.

Om dit te doorbreken moeten we de manier waarop deze kosten in de energierekening doorwerken herzien. Netwerkkosten zouden niet direct en volledig moeten neerslaan bij bedrijven en huishoudens, maar anders moeten worden verrekend om prijsschokken te voorkomen. Tegelijkertijd is het nodig om de fiscale voordelen voor fossiele brandstoffen af te bouwen en de vrijgekomen middelen te gebruiken om de belastingen op groene stroom te verlagen. Elektriciteitsgebruik moet worden beloond, terwijl het gebruik van fossiele energie juist ontmoedigd wordt.

Een helder nationaal langetermijnperspectief is cruciaal om de groei van opwek, vraag en opslag van elektriciteit in balans te brengen. Bedrijven en investeerders hebben behoefte aan stabiliteit en duidelijkheid over de richting van het beleid. Dat nationale beleid moet worden ondersteund door een sterk Europees kader. Dat Europese kader dient te focussen op gezamenlijke duurzaamheidsnormen, een eerlijke verdeling van de kosten

voor het elektriciteitsnetwerk op de Noordzee en een versterking van de Europese productiecapaciteit voor duurzame technologie. Het is daarom cruciaal dat een nationale en Europese aanpak elkaar versterken.

Wanneer het lukt om de transactiekosten van elektriciteit te verlagen en een stabiel beleidskader te creëren, zal de energierekening van huishoudens en bedrijven daadwerkelijk dalen. Zoals ook het Internationaal Energieagentschap benadrukt in zijn *World Energy Outlook 2025*, is een lagere energierekening geen verre stip aan de horizon. Door ons energieverbruik te elektrificeren en te flexibiliseren, kunnen we een betaalbaar en duurzaam energieaanbod van Hollandse bodem realiseren. Daarmee versterken we onze economie, versnellen we de energietransitie en zorgen we ervoor dat duurzame energie loont voor iedereen; een echte win-win-win voor Nederland.

Inhoud

Executive Summary	1
A. Nationaal beleid	4
1. Langetermijnperspectief voor elektrificatie en opwek van hernieuwbare energie	4
2. Strategische ontwikkeling van wind op zee	4
3. Contract for Difference (CfD) als zekerheid voor investeerders	5
4. Landelijke norm voor wind op land: geen afstandsnorm	6
5. Nationaal opslagdoel en flexibiliteitsbeleid	6
6. Aanscherping normering zonne-energie op grote daken	7
7. Versterken van draagvlak voor de energietransitie bij huishoudens	7
8. Strategische productiecapaciteit van hernieuwbare technologieën	7
9. Invulling van de Zonneladder	8
B. Europees beleid	9
1. Elektrificatie, opslag en vraagcreatie als kern van de Europese transitie	9
2. Eerlijke lastenverdeling tussen lidstaten	9
3. Afstemming tussen CfD's en waterstofbeleid	9
4. Europese standaardisatie voor kostenreductie	10
5. Veiligheid en strategische autonomie	10

A. Nationaal beleid

1. Langetermijnperspectief voor elektrificatie en opwek van hernieuwbare energie

Toelichting

Zon, wind en opslag zijn essentieel voor de verduurzaming van Nederland. Wind op zee levert betrouwbare groene stroom voor geëlektrificeerde industrieclusters en waterstofproductie. Wind en grootschalige zonprojecten vormen het fundament voor lokale grootverbruikers van energie. Een nationaal coördinatiekader moet zorgen dat opwek, vraag en transport synchroon groeien. Hierbij voorkomen we *prisoners dilemma's* die de kosten voor de energietransitie onnodig verhogen. Langetermijnzekerheid door centrale coördinatie en lagere netkosten vergroten investeringsbereidheid en maatschappelijk draagvlak. De snel dalende prijs van opslag maakt dat deze technieken samen ruim 85% van het jaar al onze groene elektriciteit kunnen leveren.

Advies

- We stellen klimaatdoelen vast voor 2040 en een 90% CO₂-vrije elektriciteitsvoorziening in 2035.
- We maken elektrificatieprojecten in de SDE++ beter toegankelijk zodat de regeling beter aansluit bij de behoeftes van bedrijven en meer projecten voor de regeling in aanmerking komen.
- We stimuleren *private lead markets* in de industrie en mobiliteit en ondersteunen initiatieven voor vraagcreatie in Europa zodat bedrijven de meerkosten van elektrificatie door kunnen prijzen naar het einde van de keten.
- We verlagen algemene netkosten en belonen flexibele afnemers die netbelasting verminderen. De belastingen en netwerkkosten stimuleren het gebruik van elektriciteit ten opzichte van aardgas.
- We richten een bestuurlijk-overleg op om vraag, transport en aanbod te coördineren.

2. Strategische ontwikkeling van wind op zee

Toelichting

Wind op zee is over enkele jaren de basis van de Nederlandse elektriciteitsvoorziening. Het afstemmen van vraag en aanbod is belangrijk, en vraagt om een aparte benadering. De uitrol van offshore wind moet tegelijkertijd onafhankelijk vooruitgang kunnen boeken, zodat voldoende volumes elektriciteit beschikbaar komen voor de industrie en Nederland internationaal een planbare en geloofwaardige uitrolroute houdt. De Tijdelijke

Overbruggingsregeling Wind op Zee (TOWOZ) is een urgente en noodzakelijke maatregel om ervoor te zorgen dat de uitrol van wind op zee niet stopt. De huidige begrote middelen zijn mogelijk niet afdoende. Juist door de voor een garantie beschikbare middelen te vergroten, kunnen bedrijven hun kapitaal goedkoper verkrijgen wat de kans verlaagt dat bedrijven een beroep doen op de garantie. De uitvoering van de Routekaart Wind op Zee vereist daarnaast tijdige netaansluitingen, vergunningen en marktzekerheid. Alleen met een voorspelbare bouwcyclus kunnen ontwikkelaars en toeleveranciers blijven investeren in capaciteit, innovatie en banen.

Advies

- We coördineren de elektrificatie van de industrie en uitrol van wind op zee in relatie tot de uitrol van netinfrastructuur.
- We zetten in op de grootst mogelijke marktdeelname aan de tenders voor wind op zee. Door relatieve hoge basisbedragen toe te staan verhogen we de concurrentie en verlagen we de financieringskosten. Beiden leiden tot scherpere biedingen en dus minder subsidie-uitkering.
- We zorgen ervoor dat tendervoorwaarden goed aansluiten bij omliggende landen zodat ontwikkelaars scherper kunnen bieden. Denk aan de duur van een steunmechanisme en het absorberen van beleidsrisico's zoals een invoedingstarief.
- We onderzoeken de mogelijkheid om de ontwikkeling van de riffen en biodiversiteitswinst die ontstaan op windmolenparken op zee te behouden bij ontmanteling van oude turbines.

3. Contract for Difference (CfD) als zekerheid voor investeerders

Toelichting

Zon- en windprojecten op land en zee vereisen stabiel en voorspelbaar beleid. CfD's vervangen vanaf 2027 de SDE++ als belangrijkste stimuleringsinstrument en bieden prijszekerheid zonder overstimulering. Een langjarige budgetgarantie is noodzakelijk om wind- en zonneprojecten op land en zee te financieren. CfD's verlagen investeringsrisico's waardoor rentelasten dalen en de investeringskosten van dergelijke projecten lager worden. Dit leidt tot lagere elektriciteitsprijzen. Op de langere termijn biedt de investeringszekerheid die CfDs bieden de kans om naar een volledig subsidievrije markt toe te gaan. Een PPA-garantiefonds kan dit instrument aanvullen door private langjarige stroomcontracten te ondersteunen en het vertrouwen van marktpartijen te vergroten.

Advies

- We reserveren structureel budget voor CfD's na 2027, inclusief grootschalig zon, wind op land en zee.

- We maken CfD-regelingen transparant en stabiel om investeringsvertrouwen te behouden.
- We voorkomen hogere systeemkosten door geen generiek invoedingstarief in te voeren.
- We richten een overheid gedekt PPA-garantiefonds op dat langjarige contracten ondersteunt.

4. Landelijke norm voor wind op land: geen afstandsnorm

Toelichting

Lokale overheden wachten nog op een landelijk vergunningverleningkader voor windturbines op land. Heldere normen op basis van geluid en slagschaduw zorgen voor transparantie en beperken overlast, terwijl afstandsnormen niet bijdragen aan leefkwaliteit. Met duidelijke regels kan de vergunningsverlening worden versneld en blijft ruimte voor lokaal maatwerk. Hier heeft ook een breed maatschappelijk middenveld, o.a. VNO-NCW, LTO, Bouwend NL, Netbeheer Nederland, IPO, VNG, toe opgeroepen. Geen enkele maatschappelijke organisatie is voorstander van een afstandsnorm. Normen op basis van daadwerkelijke overlast hebben dus breed maatschappelijk draagvlak.

Advies

- Geen afstandsnorm, we stellen landelijke normen vast op basis van geluid en slagschaduw.
- We bieden ruimte voor lokaal maatwerk binnen duidelijke nationale richtlijnen.

5. Nationaal opslagdoel en flexibiliteitsbeleid

Toelichting

De groei van zon en wind vraagt om grootschalige opslagcapaciteit en meer flexibiliteit. Nederland verspilt nog steeds duurzame stroom door gebrek aan opslag. Door een opslagdoel te koppelen aan het percentage elektriciteit dat geleverd wordt door wind en zon kan leveringszekerheid worden vergroot, netcongestie verminderd en de energierekening beheersbaar blijven.

Advies

- We stellen een nationaal opslagdoel vastgekoppeld aan wind- en zonnecapaciteit.
- We stimuleren investeringen in batterijen en conversie via aangepaste nettarieven.
- We ontwerpen een techniekneutraal capaciteitsmechanisme gericht op leveringszekerheid.

6. Aanscherping normering zonne-energie op grote daken

Toelichting

Nederland benut nog te weinig dakoppervlak voor het opwekken van zonne-energie. De huidig voorgestelde implementatie naar Nederlandse normen van de Energy Performance of Buildings Directive (EPBD) is zeer laag en laat te veel uitzonderingen toe. Ambitieuze normen versnellen de groei van zon op dak zonder extra druk op landgebruik.

Advies

- We verhogen de minimumnorm voor zonne-energie op nieuwe grote daken voor de introductie van de EPBD.
- We beperken uitzonderingsgronden tot technisch noodzakelijke gevallen.

7. Versterken van draagvlak voor de energietransitie bij huishoudens

Toelichting

Na afschaffing van de salderingsregeling is nieuw beleid nodig om investeringen in eigen opwek aantrekkelijk te houden. Huishoudens, VvE's en sociale verhuurders kunnen met flexibele prikkels hun eigen verbruik verhogen waarmee zonnepanelen aantrekkelijk blijven en bijdragen aan het ontlasten van het laagspanningsnet.

Advies

- We introduceren een 'flexbonus' via de ISDE om huishoudens te helpen bij het verhogen van hun eigen verbruik.
- We ondersteunen VvE's en sociale huurders bij collectieve zonne-energieprojecten.
- We herintroduceren een normstelling voor het uitfasen van CV-ketels die het einde van hun levensduur hebben bereikt.

8. Strategische productiecapaciteit van hernieuwbare technologieën

Toelichting

In 2023 zorgde de maakindustrie van groene energietechnologie voor 4% van de wereldwijde groei van het BBP. De verwachting is dat de markt voor duurzame technologieën tussen nu en 2030 zal verdubbelen. Nederland mist met zijn afhankelijkheid van buitenlandse producten een kans om op deze wereldwijde trend mee te liften en zelf te profiteren van deze mondiale trend. Een eigen maakindustrie voor duurzame energie versterkt daarnaast leveringszekerheid, kennisontwikkeling en werkgelegenheid.

Advies

- We continueren het SolarNL-programma.
- We ontwikkelen een programma voor duurzame-energie maakindustrie in Nederland met daarin in ieder geval zon, wind en opslag technologie.

9. Invulling van de Zonneladder

Toelichting

De zonneladder stuurt op de locaties waar zonne-energie wordt opgewekt. Landelijke sturing op de uitwerking van deze zonneladder is essentieel, omdat de stapeling van ruimtelijke eisen de ontwikkeling van grootschalige opwek blokkeert. Zonneparken hebben zich afgelopen jaar ontwikkeld om aansluitcongestie van ondernemers op te lossen en ruimtelijke dubbelfuncties te vervullen. Zo biedt agri-PV een combinatie met landbouw en biedt het EcoCertified Solar Parks label garantie op natuurversterking op zonneparken. Andere wenselijke locaties voor zonneparken, zoals langs infrastructuur of solarcarports hebben hogere investeringskosten en vereisen aanvullende middelen om deze van de grond te krijgen. Gerichte ondersteuning vanuit het Klimaatfonds kan hun realisatie versnellen.

Advies

- We werken de aangescherpte voorkeursvolgorde verder uit om ruimte te maken voor multifunctionele parken.
- We stimuleren multifunctionele zonneprojecten via het Klimaatfonds.
- We benutten lokale netcapaciteit optimaal door opwek en opslag te combineren.

B. Europees beleid

1. Elektrificatie, opslag en vraagcreatie als kern van de Europese transitie

Toelichting

Grootschalige elektrificatie op basis van zon, wind en opslag vormt de ruggengraat van de Europese energietransitie. Directe elektrificatie is twee tot vier keer efficiënter dan moleculaire energiedragers, zoals waterstof. Met flexibele opslag dalen verliezen en stijgt leveringszekerheid. Europa moet daarnaast structurele vraag creëren via geharmoniseerde normen, CO₂-eisen in aanbestedingen en betrouwbare certificering.

Advies

- We versnellen elektrificatie en opslag in de industrie, mobiliteit en gebouwde omgeving.
- We harmoniseren vraagmechanismen via Europese normering en aanbestedingscriteria.
- We ontwikkelen een robuust certificeringssysteem voor duurzame energie-input.

2. Eerlijke lastenverdeling tussen lidstaten

Toelichting

Landen met gunstige opwekcondities, zoals Nederland en Denemarken, dragen disproportioneel bij aan de Europese energietransitie. Een evenwichtige verdeling van kosten en baten vergroot draagvlak en versnelt grensoverschrijdende projecten. Beter afgestemde netplanning, zoals vastgelegd in het EU Grid Action Plan, kan de samenwerking versterken.

Advies

- We versnellen toepassing van Cross Border Cost Allocation (CBCA) onder de TEN-E-verordening.
- We ontwikkelen compensatiemechanismen voor investerende lidstaten.
- We implementeren het EU Grid Action Plan om samenwerking en netintegratie te bevorderen.

3. Afstemming tussen CfD's en waterstofbeleid

Toelichting

De Europese CfD-systemen en RFNBO-regels sluiten onvoldoende op elkaar aan. Hierdoor worden combinaties van wind- en zonneprojecten met elektrolyse bemoeilijkt.

Een heldere koppeling kan vertraging voorkomen en de productie van groene waterstof versnellen.

Advies

- We herzien de *Delegated Act* om CfD-projecten en elektrolyzers te kunnen combineren.
- We ontwikkelen richtlijnen voor geïntegreerde projecten met stabiele financiering.

4. Europese standaardisatie voor kostenreductie

Toelichting

Vaste technische standaarden verlagen kosten, verbeteren leveringszekerheid en versterken de Europese toeleveringsketen. Door harmonisatie kunnen fabrikanten en ontwikkelaars zich richten op innovatie in plaats van projectafhankelijk maatwerk.

Advies

- We implementeren een North Seas Standard voor offshore wind.
- We versnellen standaardisatie van netcomponenten en digitale interfaces via ENTSO-E.

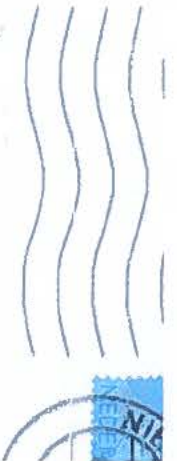
5. Veiligheid en strategische autonomie

Toelichting

Zonne- en windinstallaties zijn digitale infrastructuur en kwetsbaar voor cyber- en leveringsrisico's. Europese energieprojecten moeten voldoen aan de NIS2-richtlijn en 'security by design' toepassen. Strategische autonomie vraagt om versterking van Europese productie van zon-, wind- en opslagtechnologie.

Advies

- We verplichten 'security by design' in alle Europese energie-aanbestedingen.
- We beschermen vitale Europese productie van zon, wind en opslag – en hun componenten – door het speelveld met niet-Europese fabrikanten te verbeteren, zodat Europese bedrijven concurrerend kunnen blijven.

De Tweede Kamer
t.a.v. Bureau Voorzorging Kabinettsformatie
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

0

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

NedZero, Holland Solar en Energy Storage NL
[Redacted]

Kenmerk: 202500100

Den Haag, 19 november 2025

Geachte heer/mevrouw,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

[Redacted]
Hoopachtend,
[Redacted]

Sybrand Burja
Informateur
[Redacted]

Retouradres: Anna van Buurenplein 41, 2595 DA DEN HAAG

De Tweede Kamer Bureau Woordvoering
Kabinetsformatie
De heer van Haersma Buma
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Datum 18 november 2025

Onderwerp Inbreng formatiebesprekingen Element NL

Contactpersoon

E-mail

Geachte heer Van Haersma Buma,

Beste Sybrand,

De Nederlandse klimaataanpak en energiezekerheid zijn cruciaal voor het investeringsklimaat in Nederland. Daarom is het goed dat deze onderwerpen door de verkener zijn uitgelicht en genoemd als speerpunten voor de volgende fase van de formatie. Element NL en haar leden dragen elke dag bij aan een betaalbaar, betrouwbaar, veilig en duurzaam energiesysteem. Vanuit die verantwoordelijkheid vraag ik u de onderhandelaars op de volgende drie punten afspraken te maken in het regeerakkoord.

Gaswinning in de energietransitie: bestendig afspraken sectorakkoord in wetgeving

Nederland blijft de komende jaren fossiele energie nodig hebben¹. Lokaal geproduceerd aardgas is dan de veiligste, duurzaamste en meest betaalbare optie. Het sectorakkoord 'Gaswinning in de energietransitie'², gesloten door de minister van KGG met EBN en Element NL in navolging van het Versnellingsplan van voormalig staatssecretaris Vijlbrief, biedt het stabiele kader dat nodig is voor investeringszekerheid, leveringszekerheid en veilige en duurzame productie tijdens de energietransitie.

Daarom vraagt Element NL om bestendiging van de afspraken uit het sectorakkoord in de Wet Bestrijden Energieleveringscrisis en in de herziening van de Mijnbouwwet.

CCS in Nederland: zet de markt voor opslag van CO2

De klimaatdoelen van Nederland en de EU zijn onhaalbaar zonder Carbon Capture & Storage (CCS)³. Ook draagt CCS bij aan het decarboniseren van de industrie in Nederland. De Nederlandse olie- en gasbedrijven nemen met hun kennis van de ondergrond, de infrastructuur op de Noordzee en de investeringsbereidheid een sleutelpositie in om CCS in Nederland succesvol te maken. De opslagverplichtingen uit de Net Zero Industry Act (NZIA) leiden tot een hoge doelstelling voor opslagcapaciteit voor Nederlandse bedrijven. Deze opschaling slaagt alleen als industrie, transportpartijen en opslagpartijen samenwerken. Daarbij is de Rijksoverheid nodig om de markt te zetten en de CO2-waardeketen op gang te brengen.

Vergunningen versnellen en deregulering

De transitieopgaven voor woningbouw, defensie, natuur en energie leiden tot een complexe ruimtelijke puzzel. De complexiteit van de ruimtelijke ordening vraagt om coördinatie en centrale regie.

¹ EBN infographic 2025 <https://www.ebn.nl/feiten-en-cijfers/infographic/>

² Sectorakkoord 'Gaswinning in de energietransitie'

<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2025/04/23/sectorakkoord-gaswinning-in-de-energietransitie>

³ Klimaat Energie Verkenning (KEV) 2025 <https://www.pbl.nl/system/files/document/2025-09/pbl-2025-klimaat-en-energieverkenning-2025-5692.pdf>

Element NL vraagt om een nieuwe Innovatie- en transitiewet, die vergunningsprocedures versnelt en sterk dereguleert. Succesvolle elementen uit de Crisis- en herstelwet kunnen hierin worden verwerkt, zoals een ruimere discretionaire bevoegdheid van de Minister, een experimenteerartikel of een beperking van beroep en bezwaarmogelijkheden.

Namens Element NL wens ik u veel succes met uw opdracht om een inhoudelijke en ambitieuze agenda voor Nederland op te stellen en antwoorden te geven op de grote vraagstukken die in Nederland spelen.

Met vriendelijke groet / Best regards,

Gerda Verburg
Voorzitter

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Element NL

Kenmerk: 202500103

Den Haag, 19 november 2025

Geachte

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Houdachtend

Sybrand Buma
Informatieur

Aanpakken van het woningtekort in de nieuwe kabinetsperiode: recept en ingrediënten voor langjarig succes

Prof. dr. Peter Boelhouwer (hoogleraar Huisvestingssystemen TU Delft)

Prof. dr. Jan Rouwendal (hoogleraar Real Estate Economics VU en lid Housing Lab)

Drs. Desiree Uitzetter (Expert Gebiedsontwikkeling, toezichthouder, oud voorzitter NEPROM)

Em. Prof. mr. Friso de Zeeuw (adviseur gebiedsontwikkeling en emeritus hoogleraar Gebiedsontwikkeling TU Delft)

1. Inleiding

Sinds 2017 staat het inlopen van het woningtekort hoog op de politieke beleidsagenda. Ook Nederlandse burgers zien het oplossen van het woningvraagstuk als belangrijkste politieke opgave voor de komende kabinetsperiode. Er is door eerder kabinetten al een start gemaakt met de inzet van financiële middelen en beleidsmaatregelen om het tekort terug te dringen, maar het resultaat is tot nu toe ontoereikend en vraagt een stevige aanpak van een nieuw kabinet.

De doelstelling om jaarlijks 100.000 woningen toe te voegen, wordt bij lange na niet gehaald en het woningtekort is de afgelopen jaren niet afgenomen maar juist opgelopen. Inmiddels heeft het door ABF berekende woningtekort de grens van 400.000 woningen overschreden. En ook voor de komende jaren gloort er geen licht aan het einde van de tunnel. Het aantal verleende bouwvergunningen is in de eerste helft van 2025 zelfs met bijna 20% afgenomen.

Als reactie op het stijgende woningtekort heeft een aantal politieke partijen als voorloper van de nog te verschijnen verkiezingsprogramma's in de afgelopen maanden al de media opgezocht met mogelijke oplossingen. Zonder in detail in te gaan op de inhoud van deze voorstellen, vrezen we dat veel van deze voorstellen de problematiek niet oplossen, in sommige gevallen zelfs verergeren en ook nog eens zeer hoge uitgaven van de Rijksoverheid vragen. Financiële middelen die vermoedelijk niet beschikbaar komen en anders ten koste gaan van eveneens belangrijke overheidstaken zoals defensie, onderwijs, zorg en klimaat.

Tegen deze achtergrond presenteren we dit **Recept voor een Aanpak** met als **ingrediënten** een aantal voorstellen die in onze ogen substantieel bijdragen aan het inlopen van het woningtekort en een constructieve rol kunnen spelen in het politieke en maatschappelijk debat. Wij bundelen onze wetenschappelijke inzichten en praktijkkennis. Wij schetsen eerst een kader als 'stip op de horizon' voor het huisvestingsbeleid en werken dat daarna uit in een serie concrete maatregelen die binnen dat perspectief passen. Voor analyse en achtergronden verwijzen we

naar het in 2023 verschenen essay [De woningcrisis in Nederland. Achtergronden en oplossingen](#).

Wij beperken ons tot aanpak van het woningtekort. Andere belangrijke woonopgaven zoals het verbeteren van de woningkwaliteit, de funderingsproblematiek en de verduurzaming van de bestaande voorraad komen niet aan bod. Wel zien wij hier belangrijke ‘koppelkansen’. Zo kan bij het beter benutten van de bestaande woningvoorraad (waar wij wel diverse voorstellen voor doen) ook een andere opgave aangepakt worden. Bijvoorbeeld: het optoppen van een appartementencomplex combineren met verduurzaming van het gehele gebouw. In het perspectief van de ‘weerbare samenleving’ dienen zich nieuwe koppelkansen aan: een parkeergarage kan in geval van nood ook als schuilkelder dienen.

Wij staan eerst stil bij de structurele problemen van ons huisvestingssysteem en onevenwichtigheden in het overheidsbeleid. Het oplossen van deze problemen kost tijd en zal geleidelijk moeten verlopen. Al was het maar om stabiliteit in het beleid te behouden, de gevolgen voor de Nederlandse huishoudens beheersbaar te houden en daarmee draagvlak te krijgen voor ingrepen. De aanpak van de structurele problemen vormt de stip op de horizon waar de concrete maatregelen inpassen. Die stip op de horizon is wat ons betreft een consistent en goed werkend systeem voor wonen en volkshuisvesting, waarin het totale palet aan opgaven in samenhang en evenwichtig is ondergebracht en dat de uitvoeringspraktijk stimuleert en helpt. Ondanks politieke accentverschillen moet het systeem robuust en toekomstgericht zijn.

Wij sluiten bewust aan op het ingezette en lopende beleid. In de voorstellen die wij doen, staan versnelling en vergroting van de woningproductie, inclusief betere benutting van de bestaande voorraad, centraal. Wij zijn (dus) terughoudend met nieuw beleid en met nieuwe claims op de rijksbegroting. Wel is structureel jaarlijks één miljard euro extra nodig voor ontsluitende infrastructuur en OV.

In hoofdstuk 2 bespreken we te vermijden valkuilen van de rijksoverheid en de politiek. Wij schetsen de richting van structurele verbeteringen.

Hoofdstuk 3 bevat onze concrete aanbevelingen.

2. Vermijd valkuilen en zet in op structurele verbeteringen

Voor het toekomstig woonbeleid moet de nationale politiek een aantal valkuilen zien te vermijden en inzetten op een serie structurele verbeteringen. We noemen er tien.

1. De eerste valkuil is cyclisch opereren, dat wil zeggen: dat *beleidsmaatregelen de economisch conjunctuurbewegingen versterken*. De politiek heeft zich hier in de afgelopen decennia herhaaldelijk aan bezondigd. Zo hebben aanbod-beperkende overheidsmaatregelen tijdens de economische crisis in de jaren 2008-2014 de Nederlandse woningmarkt veel harder geraakt dan die in de meeste andere Europese landen, waar dergelijke maatregelen uitbleven. Een sterkere daling van de woningproductie en forse daling van de kooprijzen in Nederland waren het gevolg. Anticyclisch beleid verdient de voorkeur.
2. Het Nederlandse woonbeleid heeft *geen reputatie van koersvastheid*; integendeel, het zwakt vaak. Een sprekend voorbeeld vormt de omgang met de private huursector. Eerst 'kopen om te verhuren' stimuleren en daarna investeerders in huurwoningen ingrijpend inperken en 'het leven zuur maken'. Ook onverhoeds huurbevriezing afkondigen en daarna weer intrekken getuigt van extreme, kortzichtige, zig-zag politiek.
3. Een derde (bekende) valkuil is het doen van *ongeloofwaardige politieke beloften en het negeren van financiële randvoorwaarden*. Veel van de huidige voorstellen van politieke partijen zijn weinig realistisch. De woningmarkt is een uiterst complex systeem dat zich slechts leent voor geleidelijke verbeteringen. Wonen legt een fors beslag op het inkomen van burgers, een woning is duur, de bouwkosten zijn gestegen en de kwaliteitseisen aan woningen en aan de woonomgeving blijven toenemen. Verduurzaming, circulair bouwen en klimaatadaptatie: het is allemaal belangrijk, maar er hangt wel een prijskaartje aan. Die kosten moeten hoe dan ook betaald worden. Geen verkiezingsprogramma kan daar wat aan veranderen. Hiervoor onrealistische voorstellen doen, leidt bovendien tot een afnemend vertrouwen in de politiek.
4. Een vierde belangrijk aandachtspunt waar deskundigen al jaren lang op hameren en waar de meeste Europese landen beter presteren dan Nederland is het voeren van een *eigendoms-neutraal woonbeleid*. Hierbij krijgen kopen en huren op vergelijkbare wijze overheidssteun en staan voorkeuren van woningzoekenden centraal. En hierin past eveneens een gelijk speelveld voor de verschillende bij de woningbouwproductie betrokken partijen,
5. *Aanpassing van het grondbeleid* vormt een belangrijk en (niet on-) omstreden aandachtspunt voor de toekomstige woningbouwproductie. Actiever gemeentelijk grondbeleid (met financiële steun van de rijksoverheid), tegengaan van speculatie en soepeler verhaal van publieke kosten bij marktpartijen vormen de kern. We komen hier uitgebreider op terug.
6. Een logisch aandachtspunt is om *de (toekomstige) woonvoorkeuren van huishoudens centraler te stellen* dan nu het geval is. De woningbouwprogrammering dient zich minder te richten op starters en vooral op alle doorstroomketens. Dat is effectiever en verkleint bovendien de inzet van publieke middelen. Jaag de woningvraag niet op met vraagondersteunende maatregelen en subsidies. Rem juist in tijden van grote schaarste en hoogconjunctuur de vraag eerder wat af (in lijn met punt 1 hierboven).
7. *Uniformeer, vereenvoudig en matig sectorale eisen* aan de woning en de woonomgeving waar dat zinvol en mogelijk is, zoals dat ook in het STOER-advies is aangegeven. Eenduidigheid in landelijke bouwtechnische voorschriften bijvoorbeeld leidt tot lagere kosten, bevordert industrialisering en verhoogt de snelheid. Tweede voorbeeld: rijksregels voor een minimumpercentage sociale woningbouw of het betaalbare deel van het

programma, moeten bij voorkeur eenvoudig en uniform zijn. Dan hoeft daarover niet voor elk project afzonderlijk over onderhandeld te worden.

8. Zoek de oplossing voor het woningtekort niet alleen in de nieuwbouw, maar ook in *de bestaande woningvoorraad*. Stimuleer het optoppen, uitplinten, 'hoekje erbij', splitsen, woningdelen, hospita-verhuur, kleinschalige transformaties en de bouw van tijdelijke woningen. Met name dit laatste draagt bij aan de ontwikkeling van een flexibele schil op de woningmarkt.
9. Een valkuil is ook de *koppeling van het huurbeleid aan het armoedebeleid*. Doe dat niet. Uiteraard kan de overheid met haar huurbeleid bijdragen aan bestrijding van armoede bij huurders, maar wij vinden dat er meer rekening gehouden moet worden met het grotere geheel en denken daarbij met name aan de ontwikkeling van het aanbod van huurwoningen. In de huidige praktijk is de verhouding tussen beide beleidsterreinen op zijn minst diffuus. Armoedebestrijding dient primair via inkomensbeleid en toeslagen aangepakt te worden. Als de rekening hiervoor te zwaar op de woningcorporatiesector of andere aanbieders van huurwoningen drukt komen investeringen onvermijdelijk in het gedrang waardoor op langere termijn de problemen vergroot worden.
10. Tot slot zien we als belangrijke randvoorwaarde om de woningbouwproductie te verhogen dat *een cultuur van samenwerking tussen publieke partijen, woningcorporaties en private partijen hernieuwd aandacht krijgt*. Geen van deze partijen kan het namelijk alleen, op eigen houtje. Ze hebben elkaar nodig, alleen al vanwege kennis, capaciteit, rol in het proces, investerend vermogen en wettelijke bevoegdheden. Dergelijke samenwerkingen kennen in Nederland een rijke traditie waar op voortgebouwd moet worden. Helaas zien we regelmatig een gemakkelijke terugval in vooroordelen en wantrouwen, over en weer. Dat helpt niet. (Retro-) innovatie van PPS-vormen zijn essentieel om de nieuwe generatie woningbouwlocaties tijdig te realiseren. Op lokaal en regionaal niveau zijn versnellingstafels en de publieke-private planmonitor al ingezette instrumenten die bijdragen aan een open en stevige gesprek. Ga hiermee door en zorg voor heldere spelregels en maatschappelijke randvoorwaarden.

3. Start met uitwerken van concrete ‘ingrediënten’

Naast het voorkomen van valkuilen en het inzetten op structurele verbeteringen, vinden wij dat een aantal zaken die reeds in gang gezet of onderzocht zijn, goed benut moeten worden door het nieuwe kabinet. We geven kort en bondig aan hoe we dit voor ons zien langs zes categorieën, met concrete maatregelen.

1. Rolopvatting en -invulling Rijksoverheid

- a) Zet de aanpak met de woondeals en Woonstop-afspraken voort en concretiseer ze nader. Zet daarbij accuraat werkende publiek-private planmonitoren in, spoor vastlopers snel op en trek ze vlot met een interventie- en escalatie-regeling.
- b) Versterk de coördinerende functie van de minister van VRO waardoor ook Rijksdiensten naar buiten toe met één mond spreken en voortvarend en gedisciplineerd meewerken aan woningbouwplannen.

2. Programmering en uitvoering van (nieuwe) plannen en locaties

- a) Wijs in de Nota Ruimte (nieuwe) grote binnenstedelijke- en uitleglocaties aan met een integraal programma. Samen met middelgrote en kleinere locaties, tot en met ‘buurtjes erbij’, komen wij dan voor de periode 2025-2040 op een wenselijke plancapaciteit van ongeveer 1,8 miljoen woningen (waarvan 30% reserve capaciteit). Hierbij houden wij tevens rekening met de redelijk (te) optimistische huishoudensprognose van het CBS.
- b) Ontwikkel de grootschalige gebieden voortvarend, vernieuwend, integraal en met een strakke Vinex-achtige procesaanpak. Zet in op een procesverkorting (tot start bouw) van tien naar vijf jaar.
- c) Verschuif de huidige verhouding tussen binnenstedelijke en uitleglocaties van 70%-30% naar een bandbreedte tussen 50-50 en 30-70 (binnenstedelijk- uitleg). Terughoudendheid met transformatie van werklocaties, aansluiting op woonwensen, en financiële realiseerbaarheid vormen de aanleiding tot deze verschuiving. Naast locaties in de Randstad komt met name een ruime zone daarom heen (Bandstad) in aanmerking voor aanwijzing van nieuwe grote locaties. Uiteraard zijn de grote nieuwe locaties multifunctioneel, met ruimte voor bedrijvigheid en een palet van voorzieningen. Water en bodem, klimaatadaptatie, groen en landschappelijke inpassing en duurzame mobiliteit zijn vaste ingrediënten.
- d) Stel de woningbouwprogrammering op regionale schaal vast op basis van de gerealiseerde doorstroming. Neem niet alleen de eerste schakel, maar alle schakels in de verhuisketen mee.
- e) Vereenvoudig de rijksregels voor woningprogrammering: 30% sociale huurwoningen en minimaal een derde deel vrijesector. De verdere invulling is aan gemeenten en regio's. Alleen bij grote regionale onevenwichtigheid en onenigheid kan de minister nadere instructieregels stellen.

3. Wet- en regelgeving en koppeling aan voorwaardelijke thema's

- a) Voer het [STOER-advies](#) integraal in. Het bevat 150 concrete voorstellen om woningbouw te versnellen, kosten te reduceren en meer woningen te realiseren. Het gaat om proces-versnellingen, verkorting van bezwaar en beroepsprocedures, netcongestie, stikstof, inzet op digitalisering en matiging van de gestapelde eisen ten aanzien bouwvoorschriften, onderzoeken, milieu, mobiliteit (parkeren), water en bodem, welstand en grondbeleid. Ook de netcongestie, de stikstofproblematiek en de Kaderrichtlijn Water worden daarin geadresseerd.

- b) Vereenvoudig de planologische procedure voor optoppen, uitplinten, woningsplitsing en kleine transformaties.

4. Investerings, financierbaarheid, haalbaarheid en uitvoerbaarheid

- a) Voorkom speculatie bij grondverwerving door actiever gemeentelijk grondbeleid, met onder meer inzet van het voorkeursrecht. Pas de macroaftopping van de inbrengwaarde aan bij het kostenverhaal zodat te hoge, speculatieve aankoopssommen niet gehonoreerd worden. Baseer de aftopping op 'gebruikswaarde plus' of de 'residuele waarde' van het woningbouwplan.
- b) Zet de nieuwe 'grondfaciliteit' van € 390 miljoen in voor gemeentelijke risicodragende grondexploitaties en PPS-en met participatie van het Rijk via de BNG. Degeleer de uitvoering naar gemeenten of gemeentelijke grondbedrijven.
- c) Bouw de hypotheekrenteaftrek af in een periode van 15 jaar. Begin bij woningen met de hoogste WOZ-waarde. Verdeel de besparingen (de totale rijksbijdrage gemoeid met hypotheekrenteaftrek bedraagt circa € 9 miljard) die dit oplevert gelijkmatig over woningbouw (onder meer de voorstellen 4d, 4e, 4i en 6a) en inkomenscompensatie (*stikstofkosten moeten niet uit de 'woonpot' bekostigd worden*).
- d) Blijf voor woningbouw structureel jaarlijks € 1 tot 1,5 miljard beschikbaar stellen voornamelijk om onrendabele toppen van plannen gedeeltelijk af te dekken. In wezen is dit continuering van het huidige beleid. Eerder onderzoek van Rebel en Stadkwadraat uit 2024 gaf aan dat bij een woningproductie van jaarlijks 100.000 woningen het jaarlijks tekort 1,65 miljard euro bedraagt (exclusief ontsluitende infrastructuur en OV).
- e) Stel voor de aan woningbouwplannen gerelateerde infrastructuur en openbaar vervoer structureel jaarlijks een bedrag van € 1,5 miljard beschikbaar. Nu is hiervoor € 0,5 miljard beschikbaar. Een budgetverhoging is noodzakelijk om locaties bereikbaar te maken en te houden en om te voorkomen dat het verkeer rond de nieuwe woningbouwgebieden vastloopt. Het Mobiliteitsfonds is hiervoor nu ontoereikend.
- f) Daarnaast is het duidelijk dat voor substantiële reductie van de stikstofdepositie extra budget en nadere maatregelen onontkoombaar zijn, waarmee ook andere sectoren van het slot gehaald moeten worden.
- g) Bundel en vereenvoudig de Rijksbudgetten voor de woningbouw om proceskosten aanzienlijk te reduceren.
- h) Maak huurwoningen blijvend interessant voor beleggers door voorschriften voor de huurprijsontwikkeling in de private sector conform het Duitse model van vergelijkingshuren in te voeren. Het uitgangspunt hierbij is dat er een redelijk verband bestaat tussen het rendement van de belegging enerzijds en de huuropbrengst en waardevermeerdering anderzijds. Dit Duitse model is in 2024 door Boelhouwer, Haffner en Vlak [uitgewerkt voor Nederland](#). Introductie van dit systeem maakt de Wet betaalbare huur op termijn overbodig. En breng de overdrachtsbelasting van woningen voor beleggers terug naar 6%, waardoor investeringen meer rendabel worden.
- i) Breid het Nationaal Fonds Betaalbare Koopwoningen de komende tien jaar geleidelijk uit. Nu is met de inzet van € 100 miljoen een voorzichtige eerste stap gemaakt, waardoor er de komende jaren 2.400 betaalbare koopwoningen gerealiseerd kunnen worden. Via aanpassing van de randvoorwaarden, de inzet van private investeerders, institutionele partijen en het Rijk, kan dit fonds geleidelijk groeien naar € 1 miljard en daarmee bijdragen aan realisatie van meer betaalbare koopwoningen. Het gaat hierbij om financiële ondersteuning die beperkt is tot de lagere- en middeninkomens en die bij verkoop van de woning weer in het fonds terugvloeit en opnieuw inzetbaar is (revolving fund).

- j) Ondersteun actief:
- uitbreiding van de regionale Bouwstroom-aanpak;
 - complexen met voor ouderen geschikte woningen met gemeenschappelijke ruimten en breidt de bestaande subsidieregeling hiervoor uit;
 - woon-coöperaties.

5. Bouw, realisatie en toevoegen van woningen

- a) Bevorder de industrialisering van de bouwproductie door:
- strikte uniformering van bouwtechnische voorschriften;
 - landelijk werkende typegoedkeuringen;
 - vraagbundeling;
 - heldere stedenbouwkundige richtlijnen.
- b) Maak het mogelijk om de bestaande voorraad beter te benutten door:
- Het splitstingsbeleid van woningen vast onderdeel te maken van de prestatieafspraken tussen gemeenten en corporaties;
 - kamerhuurcontracten wettelijk als een administratief zelfstandige bewoning te beschouwen;
 - woningdelen en woningsplitsen in principe vergunningsvrij te maken;
 - hospita-verhuur te stimuleren.

6. Positionering en mogelijkheden voor woningbouwcorporaties

- a) Schaf de vennootschapsbelasting en ATAD-heffing voor corporaties af.
- b) Breid de middenhuur sector structureel uit door WSW borging voor woningcorporaties uit te breiden voor dit segment.
- c) Koppel de inkomensgrenzen in de sociale huursector aan de huishoudensgrootte. Sluit aan bij de praktijk in andere Europese landen. Per extra lid in het huishouden wordt de inkomensgrens hoger gesteld, gebaseerd op NIBUD uitgaventabellen. Dit betekent dat de grens voor grote gezinnen opschuift richting een bruto jaarinkomen van € 80.000.
- d) Koppel de jaarlijkse huurverhoging in de corporatie sector - conform de nationale prestatieafspraken - structureel aan de inflatie.
- e) Slecht de belemmeringen in de wet- en regelgeving voor woningcorporaties om meer bestaande woningen aan te bieden als sociale koopwoning via verkoop onder voorwaarden. Zo voorkom je dat woningen met een terugkoopregeling, de leencapaciteit van woningcorporaties nadelig beïnvloeden.

202500119

Geachte heer van Haersma Buma,

Vorige week zat ik naar het journaal te kijken en hoorde dat u de schone taak krijgt om Nederland van het stikstof slot af te halen.

Nu hebben wij een oplossing hiervoor om dit snel en eenvoudig te realiseren.

Hieronder vindt u een kleine uiteenzetting. (de uitvinder van dit briljante concept is een Fries)

Wie zijn wij

Wij zijn onderdeel van een ecosysteem die de afgelopen 14 jaar R&D hebben uitgevoerd om een Quantum Technologie te ontwikkelen om Broeikas gassen om te zetten naar waardevolle Nano-grondstoffen zoals de waardevolle grondstof Grafeen.

Wij doen dit middels elektro - chemische Quantum veld effecten, golf lengte en frequenties in Time en Space. Door ondersteuning van Cambridge University en Max Planck Institute hebben wij de Plasmon Quantum Veld effecten ontdekt (Algoritme) van C,N,O,F, H₂ en 4HE.

Plasmons worden gezien als quasi particles, waardoor wij in staat zijn middels groene chemie (laag energie gebruik en op kamertemperatuur) elektrochemische Quantum reacties te realiseren.

Hierdoor zijn wij in staat:

1. Atmosferische CO₂, NO_x af te vangen en te splijten en om te zetten naar waardevolle Nano-grondstoffen.
2. Omzetten van Grondstof (N) naar Energie.
3. Door dunne film Quantum technologie, kunnen wij voor grote opslag van energie verzorgen. Custom Storage.

Dit is gevalideerd door de TU in Delft.

Nederland van het stikstof slot af met de No Nox Box

Meer informatie over de No Nox Box kunt u vinden op www.nonoxbox.eu

Doel: Nox reductie 2030;

EU-doel (NEC-richtlijn): 2030 moet de NOx-uitstoot 61% lager zijn dan in 2005.

CBS-tabel: NOx-uitstoot Nederland in 2005 = 48,62 miljoen kg (= 48.620 ton).

Benodigde reductie ten opzichte van 2005 is: $0,61 \times 48.620 \text{ ton} = 29.658 \text{ ton} \approx 29.658.000 \text{ kg}$.

Toegestane resterende niveau in 2030 wordt: $48.620 \text{ ton} - 29.658 \text{ ton} = 18.962 \text{ ton} \approx 18.962.000 \text{ kg NOx per jaar}$.

Wij kunnen de NOx norm van 2030 binnen één jaar realiseren.

Graag zouden wij bij u aan tafel willen komen om dit toe te lichten.
Heer van Haersma Buma, graag hoor ik van u.

Met vriendelijke groet,

With kind regards,

**Cees Versteeg
Commercieel Directeur**

Proton Clean Air Solutions BV

www.protontechnologies.eu –

Because clean air is a basic right...

